

אוגדה 146 בהתקפת הנגד בחזית הגולן

מחבר: בני מיכלסון

מקור: "יסודות", גיליון 5 | 50 שנים למלחמת יום הכיפורים

הוצאה: המחלקה להיסטוריה בצה"ל

עורכים: אלי מיכלסון, יוגב אלבז, יניב פרידמן

שנת הוצאה: 2023

תקציר

ב־6 באוקטובר 1972, שנה בדיוק לפני פרוץ מלחמת יום הכיפורים, מונה מוסה פלד למפקד אוגדה 146. שנה זו נוצלה על ידו לעיצוב האוגדה ולגיבושה. אוגדה 146 כעתודה המטכ"לית שלצה"ל במלחמת יום הכיפורים ביצעה את התקפת־הנגד הפיקודית ברמת הגולן שהחלה 40 שעות לאחר פרוץ המלחמה.

בביצוע התקפת־נגד זו כבשה האוגדה מחדש את מרבית השטח בדרום הרמה שנכבש קודם לכן על ידי הסורים. תוך כדי כיבוש השטח הושמדו מרבית הכוחות הסוריים שפלשו, ומיעוטם נסוג אל מעבר לקו הסגול. בליבת הישגי האוגדה בהתקפת־נגד זו עמד קרב השריון בשריון (שב"ש), שבמהלכו הושמדה דיוויזיית השריון 1 הסורית.

אוגדה 146 בהתקפת־הנגד בחזית הגולן

בני מיכלסון¹

הקדמה

ב־7 באוקטובר 1973 קיבל הרמטכ"ל, רא"ל דוד אלעזר (דדו), החלטה מכריעה - לשלוח את אוגדה 146, אוגדת העתודה המטכ"לית, לחזית הצפון. יממה לאחר מכן הייתה האוגדה בפיקודו של תא"ל משה (מוסה) פלד המאמץ העיקרי בהתקפת־הנגד של פיקוד הצפון. מאמר זה בוחן את התנהלותה של האוגדה במלחמת יום הכיפורים שבאמצעותה ניתן ללמוד את עקרונות עבודת המטה, תורת הקרב, המנהיגות והמצביאות.

המאמר מבוסס על הביוגרפיה שכתבתי על האלוף פלד; תוצאה של מחקר שארך מעל שלוש שנים ונעזר אמנם בשיחות רבות עם פלד אולם התבסס על מקורות ראשוניים שהתקבלו מארכיון צה"ל, מ"יד לשריון ומהמשפחה, וגם על תחקירי המחלקה להיסטוריה בצה"ל לאחר מלחמת יום הכיפורים.

כמו כן נעשה שימוש רב במקורות משניים, בהם מחקרי המחלקה להיסטוריה, פרסומי גיסות השריון וזיכרונות שכתבו אנשי צבא.

1 ד"ר בני מיכלסון הוא אל"ם (מיל') במודיעין. יו"ר העמותה הישראלית להיסטוריה צבאית והיה רמ"ח היסטוריה של צה"ל בשנים 1987-1993. הוא בעל דוקטורט בהיסטוריה צבאית מאוניברסיטת חיפה.

מבוא - הקמת אוגדה 146

בשנת 1968 הוחלט בצה"ל להקים את האוגדה הקבועה כעוצבת יסוד, לאחר שעד אז הייתה החטיבה עוצבת היסוד בצה"ל. במלחמת סיני ובמלחמת ששת הימים הופעלו החטיבות במסגרת אוגדות משימתיות.

ערב מלחמת יום הכיפורים התארגן צה"ל בשש אוגדות קבועות: 252, מפקדת הכוחות המשוריינים בסיני, בפיקוד אלוף אלברט (אברהם) מנדלר (אוגדה סדירה); 162 בפיקוד אלוף אברהם אדן (ברן), מפקד גיסות השריון; 143 בפיקוד אלוף (במיל') אריאל שרון, שבילוי 1973 סיים את תפקידו כאלוף פיקוד הדרום; אוגדה 210, שהוקמה ערב המלחמה, בפיקוד אלוף (במיל') דן לנר, אוגדה 36 בפיקוד תא"ל רפאל איתן ואוגדה 146 בפיקוד מוסה פלד.²

פלד קיבל את המינוי כמפקד אוגדה 146 באוקטובר 1972, שנה בדיוק לפני פרוץ מלחמת יום הכיפורים. שנה זו נוצלה לעיצוב האוגדה וגיבושה, ובראש ובראשונה למינוי מפקדים וקציני מטה מתאימים אשר היוו את ליבת העשייה בהקמת האוגדה.

תקופת כוננות "כחול לבן" אשר הוכרזה בשלהי אפריל 1973 ונמשכה כשלושה חודשים החישה מאוד תהליכים רבים בתוכנית העבודה הצה"לית, ובתוך כך הקמת עוצבות חדשות. בתקופה זו עסקה מפקדת האוגדה בתכנון **מבצע "סוסינתא"** אשר מטרתו הייתה הבקעה בדרום רמת הגולן, השמדת הצבא הסורי בגזרה ויצירת חיץ בין ירדן לסוריה תוך אפשרות להשתלב במבצע "זאב ערבות".³ אולם נקבע בנוסף, כי אוגדה 146 תישאר עתודה מטכ"לית ולא תוקצה לאף פיקוד במסגרת הסד"כ (סדר הכוחות) הבסיסי לתוכניותיו האופרטיביות (לבד מחטיבה 217 שהוקצתה לתכנונים של פיקוד הדרום). לעובדה זו עוד יהיו השלכות בהמשך, בעיקר מכיוון שהחטיבה בפיקודו של אל"ם נתן (נתיקה) ניר הייתה היחידה מחטיבות

2 גם בראש האוגדה הנוספת, 440, שהוקמה במהלך המלחמה, הועמד אלוף, מנחם מרון (מנד'), ראש מה"ד המכהן.

3 "זאב ערבות" הייתה תוכנית פיקוד הצפון להשמדה מרבית של הצבא הסורי ופגיעה משמעותית בפוטנציאל הביטחוני של המדינה.

האוגדה שעברה הסבה לטנקי שוט קל⁴ החדשים (הסבה שהסתיימה במהירות גם היא עקב "כחול לבן") ונחשבה לחטיבה הטובה ביותר באוגדה. אחת ההשלכות הטובות ביותר לאוגדה 146 מתקופת "כחול לבן" הייתה הקדמת סיום ההקמה של גדוד הסיור האוגדתי 288 בפיקודו של סא"ל (במילי) צבי דהב, מנובמבר ליולי 1973, אשר עבר אימונים ותרגיל גדודי בשבטה. בגדוד זה ראה פלד את אחד הכלים החשובים ביותר שעמדו לרשותו בשל הגמישות בהפעלתו, שנבעה מהרכבו ומכך שהיה לכוח היחיד באוגדה (לבד מחטיבה 217) שצויד בטנקי שוט קל החדשים.⁵

בחודש פברואר 1973 עבר גדוד הרפואה האוגדתי אימון הקמה בהצלחה רבה,⁶ וכמוהו גם מרכיבים אחרים של אגד התחזוקה.

במהלך שנת 1973 ובעיקר בשלהי תקופת "כחול לבן" התגבשה אוגדה 146 כאוגדה קבועה המהווה עתודה מטכ"לית.

באמצע חודש ספטמבר 1973, בעת שבמטכ"ל החלו להצטבר הידיעות על המלחמה הקרבה, ביצעה אוגדה 146 תרגיל הקמה אוגדתי במתקן המרכזי לאימון יחידות שריון (מא"ח 500) בצאלים, תרגיל "יד חזקה". היה זה תרגיל אוגדתי-שלדי מרמת מפקדי מחלקות ומעלה.

תרגיל זה גיבש את מטה האוגדה, יצר סינרגיה בין אנשיו והכין אותם היטב לאתגרים שצפויים היו להם במלחמה. בתרגיל זה גם התגבשה חבורת הפיקוד שליוותה את פלד במהלך המלחמה כולה: משה ורבין קצין האג"ם, דני אבידר מפקד האגד הארטילרי ומוטי כץ הקמ"ן.⁷ בדיעבד התברר שהיה זה התרגיל האוגדתי האחרון שערך צה"ל לפני מלחמת יום הכיפורים.⁸

4 שוט קל - טנק צנטוריון עם חטיבת הכוח של טנק הפטון האמריקאי, אשר כללה מנוע קונטיננטל דיזל וממסרת אוטומטית אליסון. חטיבת כוח זו היוותה מהפך בהתקנתה בטנק הצנטוריון. היא האריכה את טווח הנסיעה שלו מ-100 ל-250 ק"מ. מנוע הדיזל היה פחות פגיע ודליק בהרבה ובכך עלתה שרידותו של הטנק. מסנני האבק של המנוע אשר היו יבשים וניתנים לטיפול בנקל הקלו מאוד על הצוות ועל שעות הטיפול בטנק, בעיקר לאחר תנועה (לעומת המסננים ה"רטובים" בצנטוריון הרגיל). הנהיגה הייתה נוחה ויעילה הרבה יותר עם הממסרת האוטומטית וההגה הפשוט לעומת מוטות ההילוכים הקשים בטנק המקורי. ובמיוחד עלתה אמינותו לאין שיעור על זה של הצנטוריון הרגיל בכך שהוא נזקק הרבה פחות לטיפול בתקלות ותיקונים.

5 שמעון גולן, **מלחמה ביום הכיפורים**, תזה"ד-המחלקה להיסטוריה, 2012, עמ' 313 (להלן: גולן, **מלחמה ביום הכיפורים**).

6 אשר (קרלוס) פורת, **חלוק לבן כומתה שחורה: סיפורו של רופא צבאי במלחמת ישראל**, הקיבוץ המאוחד, 2011, עמ' 319 (להלן: פורת, **חלוק לבן כומתה שחורה**).

7 **ריאיון עם אל"ם דני אבידר** בביתו, 15 באוגוסט 2013 (להלן: **ריאיון דני אבידר**).

8 מפג"ש-תח"ש, **עוצבות חש"ן במלחמת יום הכיפורים - אוגדה 146**, אוקטובר 1974, עמ' 1 (להלן: **עוצבות חש"ן**).

מסיום התרגיל ועד לפרוץ המלחמה נכנסה האוגדה לעבודה אינטנסיבית של תיקון ליקויים ושיפור המוכנות. שבוע לפני המלחמה יצא מפקד האוגדה פלד ללימודים, ואל"ם אברהם רותם, שהתמנה לסגן מפקד האוגדה, היה לממלא מקומו. כל זאת על פי תכנון מוקדם ובאישור מפקד גיסות השריון והרמטכ"ל. אף אחד מהנוגעים בדבר לא העלה על דעתו שבתוך ימים ספורים תפרוץ מלחמה.

עתודה אסטרטגית

שר הביטחון משה דיין המחיש את יחסי הכוחות הראליים ששררו לפני המלחמה בחזיתות הפסקת האש, כאשר תיאר את המתח הביטחוני העולה בספטמבר 1973. לסיכום דבריו הוא אמר: "בגבול ירדן יש ישובים, אבל אין אויב. בגבול מצרים יש אויב אבל אין ישובים. בגבול הסורי יש אויב ויש ישובים. אם הסורים ייכנסו ליישובים שלנו, זה יהיה אסון גדול".⁹

כוחו הסדיר של צה"ל עמד בסתיו 1973 על כ-115 אלף איש, מהם 87 אלף בכוחות היבשה - אולם עיקר כוחו היה ביחידות המילואים ואנשי מילואים, ואכן במשך המלחמה גויסו יותר מ-260 אלף חיילי מילואים. עיקר הסד"כ אורגן בשש אוגדות שריון, ושתי מפקדות מבצעיות על-חטיבתיות נועדו לפקוד על כוחות משימה שיאוגדו לפי הצורך:

- מפקדה על-חטיבתית 440 הייתה מאוישת בעיקר מהמכללה לפיקוד ומטה (פוי"ם) בפיקוד ראש מה"ד, אלוף מנחם מרון (מנדי). היא נועדה לפקד על כוחות שעיקרם שריון.
- מפקדת קצין חיל הרגלים והצנחנים הראשי (קחצ"ר) בפיקוד תא"ל עמנואל (מנו) שקד נועדה לפקוד על כוחות שעיקרם חי"ר וחיר"ם.
- לפי תוכניות ההיערכות למלחמה, הוקצו חמש אוגדות לחזיתות:
- לפיקוד הדרום - שלוש אוגדות - 143, 162, 252 - בחזית התעלה (וכוחות קטנים, ובכלל זה 40 טנקים במרחב שלמה);
- לפיקוד הצפון - שתי אוגדות - 36 ו-210.

אוגדה נוספת, 146, נועדה להתגייס במרחב פיקוד המרכז, לשמש עתודה מטכ"לית במגננה ולתגבר את פיקוד הצפון במתקפה כללית.¹⁰

9 אלחנן אורן, **תולדות מלחמת יום הכיפורים**, תה"ד-המחלקה להיסטוריה, 2003, עמ' 8 (להלן: אורן, **תולדות מלחמת יום הכיפורים**).

10 אורן, **תולדות מלחמת יום הכיפורים**, עמ' 9.

בעיתות רגיעה ולצורך התחזוקה השוטפת, הביטחון השוטף והפריסה המרחבית, השתייכה אוגדה 146, כאמור, לפיקוד המרכז. כיוון שפיקוד הדרום ופיקוד הצפון היו בקדימות מבצעית על פני פיקוד המרכז בכל הנוגע למלחמה כוללת, הציוד שהוקצה לה לא היה של "קו ראשון".

האוגדה כללה את חטיבת הטנקים 217 בפיקודו של אל"ם נתן (נתק'ה) ניר, והיו לה הטנקים החדישים ביותר מסוג שוט קל. המחנה שלה היה בבית דראס.

חטיבת הטנקים 205 בפיקודו של אל"ם יוסי פלד, עם טנקי צנטוריון (שוט מטאור) הישנים, עברה שלושה חודשים לפני המלחמה למחנה עופר שליך רמאללה שהיה מחוסר מסלולי נסיעה לבחינת הטנקים.

החטיבה הממוכנת 670 בפיקודו של אל"ם גדעון גורדון כללה שני גדודי חרמ"ש וגדוד טנקי שרמן אָם-50 ו־אָם-51. המחנה שלה היה בנחל שורק.

אגד ארטילרי 213 בפיקוד אל"ם דני אבידר (פינשטיין) אשר, כמקובל בעת ההיא, היה תערובת של כלים שונים; בהם גדוד חת"ם מתנייע 889 - 155 מ"מ - אָם-109 (גדוד אָם-109 היחיד במילואים), גדוד חת"ם מתנייע 105 מ"מ, פריסט, על מרכב טנקי שרמן, גדוד מרגמות כבדות מתנייעות 160 מ"מ על מרכב שרמן וגדוד מרגמות מתנייעות 120 מ"מ על גבי זחל"מים. גדוד חת"ם מתנייע 405 הסדיר, מצויד בתומ"תים חדישים 155 מ"מ מסוג אָם-109 בפיקוד רס"ן אריה מזרחי, שאמור היה להיות ליבת האגד והיה החדיש ביותר, הועלה כבר בראש השנה לרמת הגולן. האגד היה פרוס במחנות האוגדה, כאשר גדוד פריסט היה בבית דראס עם חטיבה 217, גדוד מכמ"ת 120 בנחל שורק ושני הגדודים האחרים עם מפקדת האגד בנווה יעקב.¹¹

גדוד הסיור האוגדתי עם 24 טנקי שוט קל, 15 נגמ"שים ו־20 גיפים, בפיקודו של סא"ל צביקה דהב, גם הוא שכן במחנה עופר.¹²

גדוד הנדסת שדה משוריין 751 בפיקוד סא"ל אלי ארד, בחלקו סדיר, על בסיס חיילי וקציני בה"ד 14 (בית הספר להנדסה צבאית).

וכן אגד תחזוקה 850 בפיקוד אל"ם מנחם זהבי, אשר כלל גדוד רפואה, גדוד חימוש וגדוד הספקה.

11 ריאיון דני אבידר.

12 שאול אברון ואוריאל ריינגולד, תחקיר סא"ל צבי דה"ב, תח"ש-ענף לקחי מלחמה, אפריל 1974.

מפקדת האוגדה שכנה במחנה רמלה.

מפקדת גיסות השריון, אשר הייתה במהלך שנת ההקמה של אוגדה 146 המפקדה הממונה, בעיקר בכל הנוגע לבניין הכוח, הפכה בעיתות חירום ומלחמה למפקדת אוגדת שריון 162. אוגדה זו, כאמור, הייתה מיועדת בהקצאה לפיקוד הדרום. והנה (כפי שכבר הוזכר), החטיבה הטובה ביותר של אוגדה 146, חטיבה 217, הוקצתה מלכתחילה לחזית סיני במסגרת אוגדה 162. וכך, כבר בתכנונים של טרם המלחמה, חסר לעתודה המטכ"לית המרכיב החשוב ביותר שלה.

ההכנות למלחמה החלו באוגדה 146, כמו בכל הצבא, עם קבלת פקודת "אשור" ביום שישי, 5 באוקטובר, בשעה 10:00. בתוך כך גם הוכרזה כוונות ג' - "מנעול" - שבמסגרתה הן פיקוד המרכז והן האוגדה השאירו את הסגל הסדיר בבסיסים ושלחו התראה לגיוס אפשרי לכל סגל המילואים הבכיר.

במשך כל אותו יום רוכזו חיילי הסגל הסדיר (שהיו בבית) במחנות (רובם כבר הגיעו עד 11:30), והזמן הוקדש לרענון ולבדיקת מערכת הגיוס. בערב ערך רותם, סגן מפקד האוגדה, רענון התוכניות המבצעיות שיועדו לאוגדה - הן במסגרת פיקוד המרכז והן במסגרת פיקוד הצפון.¹³ ביום הכיפורים, שבת, בשעה 08:00, קיבל מפקד האוגדה שיחה בביתו מרמ"ט פיקוד המרכז, תא"ל משה לוי, שבה הוא תיאר את מצב הכוונות והציע לו להצטרף לפיקוד. פלד הוציא מייד הוראה להתחיל בגיוס צוות הגיוס הראשוני (צג"ר) ונסע למפקדת האוגדה. בשעה 09:40 התקבלה באוגדה פקודת גיוס, ועד שעה 09:50 הועברה הפקודה לכל יחידות האוגדה. נוהל הגיוס החל לפעול במהירות ובהתאם לפק"לים שהיו ביחידות. בשעה 10:00 התרכזו כל המפקדים מרמת מפקדי חטיבות ומעלה במפקדת פיקוד המרכז, שם הם שמעו, לראשונה באופן ישיר מסמכות גבוהה - אלוף הפיקוד יונה אפרת - שעומדת לפרוץ מלחמה בו ביום בשעה 18:00.¹⁴ ראשוני החיילים התייצבו בימ"חים כבר בין 11:00 ל-12:00, בתוך כשעתיים מקריאה. עם תחילת הגיוס והצטיידות האוגדה התגלו שלוש בעיות מרכזיות:

1. מצבור התחמושת הפיקודי נמצא בבית זית.
2. יש מחסור באוטובוסים להפצה ולגיוס.

13 עוצבות חש"ן, עמ' 1.

14 יוסי פלד, איש צבא, מעריב, 1993, עמ' 163 (להלן: פלד, איש צבא).

3. חלו עיכובים בקבלת תגבורות כוח אדם ממקורות מה"ד ופה"ד (מחלקת ההדרכה ופיקוד ההדרכה, בעיקר מפקדים מהבה"דים השונים שהיה זה מינוי המשנה שלהם, לדוגמה קמ"ן חטיבה 205, רס"ן שלמה איליה, שהיה חניך בפו"ם).

בשעות אחר הצהריים המאוחרות, התקבלה פקודה להעברת חטיבה 217 לאוגדה 162 היורדת דרומה (לפי התכנון) ויחד איתה גם פלוגה א' (שוט קל) מהגש"ח (גדוד שירותי חימוש).¹⁵ כך שאוגדה 146 נותרה עם שתי חטיבות המצוידות בטנקים מיושנים - 205 ו-670.

לקראת הצהריים התפצל מטה האוגדה כדי לערוך ביקורים ביחידות ולעמוד על מצב ההכנות בשטח. במצב זה הם נמצאו עם פרוץ המלחמה בשעה 14:00. לאחר שהתגברו על בעיית עיכוב האוטובוסים, נותר צוואר הבקבוק בהוצאת התחמושת מהריכוז בבית זית. ארגון התחמושת הסתיים שם חודש לפני המלחמה, אולם הפיקוד טרם קבע נוהל למשיכתה על ידי היחידות. חסרו אמצעי הרמה והעמסה, חסר רכב להסעת תחמושת ליחידות האוגדתיות, וחסר חשמל לתאורה במקום. בעזרת אלטורים של אנשי האוגדה והפיקוד - השגת מלגזות מהמגזר האזרחי והפניית גדוד ההנדסה האוגדתי להעמסת תחמושת - נפתרה בעיה זו באופן חלקי, אולם נוצר עיכוב רב בהצטיידות וחטיבה 205 סיימה את קבלת התחמושת רק 13 וחצי שעות מ"ק", בשעה 04:00 של 7 באוקטובר,¹⁶ והטנקים של חטיבה 670 קיבלו את התחמושת רק לאחר יציאתם מהימ"חים. לאחר שהחטיבה הצטיידה, שני גדודי החרמ"ש שלה נערכו ביער חולדה (מחוץ לימ"ח) ולפנות בוקר 7 באוקטובר היו מוכנים לתזוזה.

בעיה כללית נוספת נבעה מהנוהג שהיה בצה"ל להשתמש בצידוד הימ"חים לאימון של יחידות אחרות. על פי התוכניות, ציוד זה היה אמור להיות מוחזר לאחר האימון או בעיתות כוננות, אלא שהזמן הקצר להתארגנות לא איפשר החזרת כל הציוד מהיחידות, שאף הן גויסו. בשל כך היה מחסור בפריטי ציוד שונים; לדוגמה, גדוד הרפואה האוגדתי חסר היה ציוד ייעודי ובנוסף גם נשק אישי לחיילים. החוסר בנשק נפתר לבסוף על ידי

15 עמירה שחר, **חיל החימוש כמכפיל כוח: תולדות חיל החימוש בשנים 1967-1985**, צה"ל-תוה"ד, 2006, עמ' 131.

16 **מלחמת יום הכיפורים - חט' 205, סכום אירועים**, מפקדת חטיבה 205-לשכת המפקד, מב-10, דצמבר 1973.

חלוקת רובים צ'כיים עם ארבעה כדורים לאדם. קסדות לא היו כלל לגדוד הרפואה.¹⁷ לתופעה זו היו השפעות פסיכולוגיות על החיילים ומעמסה כבדה על המפקדים.

כבר בקד"ם (קבוצת דיון מבצעית) הראשון במלחמה, ב־6 באוקטובר בשעה 18:35, עלה נושא הפעלת עתודת המטכ"ל, אוגדה 146. סגן הרמטכ"ל, אלוף ישראל טל, ניתח את המצב: "מאחר שלפי הערכתו יחסי הכוחות היבשתיים בגזרה הם טובים, לא יהיה צורך עוד באותו ערב להחליט על הפעלת אוגדה 146". הרמטכ"ל, רא"ל דוד אלעזר, בסכמו את הקד"ם העריך שהבלימה ברמת הגולן טובה מאוד, פרט למוצב החרמון. לפיכך נראה לו "באינסטינקט", שלא יהיה צורך להפנות את אוגדה 146 לצפון. הרמטכ"ל קבע שאחרי הדיון יוחלט האם להפנות לשם את האוגדה או לא.¹⁸ הנה כי כן, כ־12 שעות לפני ההחלטה על הטלתה ללחימה של העתודה המטכ"לית, עדיין העריכו שהמצב ברמת הגולן "טוב מאוד" ואין צורך בהפעלתה.

ההחלטה להטיל את האוגדה למערכה ברמת הגולן

בשעות הראשונות של ליל 6-7 באוקטובר 1973 שרר במטכ"ל הרושם שהחזית הקריטית היא מצרים. החל בחצות לערך הגיעו דיווחים על הרעת המצב בחזית הסורית, וקרוב לשעה 03:00 הם הלכו ותכפו - עת חטיבות השריון והחטיבות הממוכנות של דיוויזיות החי"ר הסוריות נכנסו למערכה. על אף הטלת אחריות ההגנה על רמת הגולן על מפקדת אוגדה 36 בחצות, בסופו של דבר גרם הלחץ הכבד ברמת הגולן לפיקוד העליון לשנות את ההערכה בדבר הזירה הקריטית והביא אותו לרכז את מאמץ המגננה בבוקר 7 בחודש בחזית סוריה. בשעה 03:51 מסר אלוף פיקוד הצפון, יצחק חופי (חקה), לרמטכ"ל בטלפון דו"ח מצב על הנעשה ברמת הגולן. כללית הוא הגדיר את המצב "לא טוב". בגזרה הדרומית זורמים כל העת כוחות אויב לעבר חטיבה 188 ופוגעים בטנקים באמצעים אינפרא-אדומים; בצומת רפיד חדרו הסורים עד ממערב לחושנייה, בקוניטרה התקרבו לעיר ובאזור מוצב 110 הם על הכביש. הוא ציין שניתנה הוראה לפנות את כל הגברים מהיישובים, שבמספר מוצבים נשארו אנשים בעורף האויב, וספק

17 פורת, **חלוק לבן כומתה שחורה**, עמ' 321.

18 גולן, **מלחמה ביום הכיפורים**, עמ' 353.

אם אפשר יהיה לפנותם. כוח מח"ט "גולני" לא יוכל להגיע לפני עלות האור ולכן אין טעם להעלותו לחרמון. לפיכך יוטל עליו לתפוס את אחד הצירים ולהחזיקו. האלוף דיווח שנעשים מאמצים על צירים ברמה ובעיקר על פתחיהם, על מנת למנוע "שטיפה" סורית, אולם הלחץ הנגדי חזק מאוד. לדעתו, יש להימנע מקרב שחיקה העלול לגרום להיפגעות טנקים רבים יותר. חופי דיווח שטנקי התגבורת מפילון יגיעו מאוחר, וטען כי אם לא יתקבל סיוע מסיבי בבוקר עלול המצב להיות חמור; **כמו כן הוא שאל את הרמטכ"ל על הפניית אוגדה 146 לצפון.**

בתשובה הורה הרמטכ"ל לחופי לפנות בטרם אור ראשון מוצבים שיש סכנה כי יישארו מכותרים ולנסות לייצב קו, **אפילו על חשבון ויתורים על שטח**, ואישר שלא להעלות את חטיבה 1 ("גולני") לחרמון. במקביל החלו תיאומים בין אג"ם פיקוד הצפון וענף מבצעים במטכ"ל בהנחה שתאושר הפניית אוגדה 146 לפיקוד הצפון.¹⁹

בעקבות הדיווחים על המצב הקשה בחזית הסורית, הורה הרמטכ"ל בשעה 05:20 לסגנו לקדם את טנקי השרמן של אוגדה 146 כעתודה מטכ"לית לרמת הגולן. סמוך לשעה 05:25 שוחח סגן הרמטכ"ל עם אלוף פיקוד המרכז, יונה אפרת, והורה לו להפגין כוח רב בעזה ולהתערב אישית בעניין הכנת חטיבה 205 במחנה עופר. החטיבה, הגדס"ר וכל טנקי השרמן יועדו לתזוזה, וסגן הרמטכ"ל הורה להציבם בבקעה.

כעבור שעה ב-06:30, התברר שהמצב ברמת הגולן מידרדר והולך ולא ניתן היה יותר לדחות את ההחלטה בעניין הפעלת העתודה המטכ"לית. בשעה 06:40 לערך, כאשר אלוף רחבעם זאבי (גנדי), שנלווה אל שר הביטחון בביקורו בפיקוד הצפון, פנה אל הרמטכ"ל בבקשה להפנות כוחות מאוגדת העתודה לצפון, ענה לו הרמטכ"ל שהוא כבר הורה על כך. הנחיה זו הועברה גם לסגן הרמטכ"ל. עם חזרתו לחמ"ל אג"ם-מבצעים, בשעה 06:45, מסר טל, כאמור, על הפניית אוגדה 146 לצפון והורה להפנות צפונה גם את החטיבה ממחנה עופר (205).

בשעה 07:35 שוחח סגן הרמטכ"ל עם אלוף פיקוד הצפון ומסר לו על ההחלטות הנוגעות לחזית הסורית: פיקוד הצפון יקבל את אוגדה 146 - גדוד אחד ייצא על מובילים בשעה 10:00 ושאר הכוחות ייצאו על זחלים ויגיעו עד

19 שם, עמ' 377.

הערב. סמוך לשעה 08:00 תידרך גם הרמטכ"ל את אלוף פיקוד הצפון. הוא הורה לו שלא לשחוק את הכוח ולא לתקוף התקפות מקומיות, אלא לבלום ולהיערך בעמדות טובות, אף אם לשם כך יהיה צורך **לשפר עמדות לאחור**. הוא הורה שכאשר תגיע אוגדה 146 לצפון, היא לא תוכנס מייד להתקפה. חיל האוויר יתקוף אחר הצהריים מסיבית ובינתיים תתארגן האוגדה ותנוח, כדי שתהיה מוכנה **להתקפה מרוכזת ומסיבית האמורה להיפתח למחרת**. בדברים אלה ניתן למצוא תחילת מחשבה על מעבר להתקפת-נגד. אוגדת העתודה המטכ"לית נשלחה אמנם צפונה בהשפעת הדיווחים על המצב הקשה בחזית זו, אולם נראה שהרמטכ"ל קיווה כי השמדת הטילים על ידי חיל האוויר והסיוע המסיבי שיעניק לכוחות הקרקע יתרמו לבלימת כוחות האויב התוקפים, ואוגדה 146, שתגיע לפיקוד רק עם ערב, תוכל כבר להתארגן להתקפת-נגד ולא יהיה צורך בסיועה לבלימה.²⁰

מפקד אוגדה 146, תא"ל משה (מוסה) פלד בחפ"ק האוגדה (צלם: אלדד אורן, סמל המבצעים; באדיבות הצלם).

שתי דרכי פעולה אפשריות: בלימת הסורים או התקפת נגד

באשמורת אחרונה של ליל 6-7 באוקטובר התברר כי הצבא הסורי הצליח לחדור אל שטח ישראל בדרום רמת הגולן, בגזרת חטיבה 188. כוחות השריון בגל השני של המתקפה הסורית (אשר הוטלו למערכה ב־6 באוקטובר בשעה 18:00) הצליחו להבקיע דרך ההגנה הצה"לית הדלילה, ועם שחר 7 באוקטובר המשיכו להתקדם מערבה להשלמת משימת כיבוש הרמה והתייצבות על השטחים השולטים על גשרי הירדן במורדות המערביים שלה. היו אלו כוחות מדיוויזיות החי"ר 9 ו-5 אשר כללו את חטיבת השריון 43, חטיבת השריון 51, חטיבת השריון 12 והחטיבה הממוכנת 132.²¹ אליהם נוספו בשעה 07:00 כוחות הדרג האופרטיבי השני, דיוויזיית השריון 1 וחטיבת השריון 47, אשר ניצלו את ההצלחה בגזרה הדרומית וחדרו לעומק השטח. כוחות סוריים אלו, שכללו כ-400 טנקים וכמספר הזה תותחים ומשגרי נ"ט, התחילו זורמים מערבה וצפון-מערבה לעבר נפח במגמה לגלול את האגף של חטיבה 7 אשר החזיקה מעמד עד עתה בצפון.

כוחות המילואים של פיקוד הצפון החלו להגיע בטפטוף לרמת הגולן כבר בשעה 23:00 של מוצאי שבת, 6 באוקטובר, בעת שהכוח הראשון מגדוד 266 של חטיבה 179, בפיקודו של סא"ל עוזי מור, נכנס ללחימה. כל כוח ולו הקטן ביותר שהצליח להתארגן, גם ללא השלמת פרטי ציוד ונשק חשובים, נע לעבר הרמה. במהלך הלילה ובוקרו של 7 באוקטובר המשיכו לזרום כוחות המילואים של הפיקוד לעבר מרכז הרמה ודרומה (בעיקר), בהם חטיבות השריון במילואים - 179 בפיקוד אל"ם רן שריג, 679 בפיקוד אל"ם אורי אור והחטיבות הממוכנות במילואים - 9 בפיקוד אל"ם מרדכי (מוטקה) בן פורת ו-4 בפיקוד אל"ם יעקב הדר (פפר), שתיהן עם גדוד טנקי שרמן מיושנים.²² היה זה מרוץ בין הכוחות הסוריים המתקדמים מערבה לבין כוחות המילואים העולים לרמה. השאלה הייתה האם כוחות המילואים יספיקו להיאחז בשפת הרמה, מעבר לציר המפלים וצפונה למעבר אל-על, או שמא הסורים יצליחו לכבוש שטחי מפתח אלו קודם.

במצב זה החליט הרמטכ"ל, כאמור, להקצות את עתודת המטכ"ל,

21 דני אשר (עורך), **הסורים על הגדרות: פיקוד הצפון במלחמת יום הכיפורים**, מערכות, 2008, עמ' 118.

22 שם, עמ' 121.

אוגדה 146, לפיקוד הצפון. כפי שראינו, הקצאה זו לוותה בהנחיה שהמטכ"ל מעדיף כי האוגדה תוטל להתקפת-נגד. אולם העניין היה מותנה בכך שכוחות המילואים שהפיקוד כבר הטיל למערכה יצליחו לבלום את הסורים לפני ששיגו את משימתם האופרטיבית. מכאן שהיו שתי דרכי פעולה אפשריות להפעלת אוגדה 146:

- הראשונה, **משימת הגנה**, הקמת מערך חדש על שפת הרמה לבלימת השטף הסורי לתוך ישראל;
- השנייה, **התקפת-נגד** תוך כדי תנועה מדרום לצפון למיגור הכוח הסורי בדרום רמת הגולן והשבת המצב לקדמותו.

ההתלבטות לגבי דרכי הפעלתה של אוגדה 146 כאשר תגיע לצפון והנחיות הרמטכ"ל לאלוף חופי בעניין לא הובאו לידיעתו של פלד, מפקד האוגדה, אשר התחיל בהפעלת האוגדה בתנאי אי-ודאות.

נוהל הקרב תוך כדי תנועה לצפון

"נוהל קרב" הוא תהליך הכולל סדר פעולות קבוע הבא לאפשר את עבודת התכנון וההכנות במפקדות השונות, לקראת ביצוע משימה מבצעית. תכלית נוהל הקרב לוודא שהזמן הנתון לרשות המפקדות ינוצל באורח הטוב ביותר. נוהל הקרב אינו מטרה בפני עצמה ולפיכך, אף על פי שעיקרו קבועים, עשויים פרטיו להשתנות - לפי המשימה ולפי הזמן העומד לרשות הכוח לפני ביצוע המשימה. נוהל הקרב **מתחיל עם קבלת פקודת ההתראה** מהרמה הממונה ומסתיים עם תחילת ביצוע המשימה. כדי לוודא נוהל קרב מהיר ותכליתי לקראת מבצע, יש לארגנו על יסודות קבועים המוגדרים בפקודות הקבע של האוגדה כלהלן: ארגון האוגדה בקבוצות שהפעלתן במקביל תוודא את מיצוי מלוא יכולתה של האוגדה בהכנות למבצע בתוך פרק זמן קצר; קביעת סדר עבודה לפי לוח זמנים כדי להבטיח ניצול מרבי של הזמן. ישנם שלושה סוגי נוהל קרב - חפוז, רגיל וארוך. משך הזמן הנדרש לנוהל קרב מושפע מסוג המבצע והשטח. נהוג לקצוב נוהל קרב רגיל ברמת האוגדה ב-36 שעות; חפוז - פחות מ-36 שעות; ארוך - יותר מ-36 שעות.²³

אוגדה 146 קיבלה פקודה לעלות לפיקוד הצפון בבוקר 7 באוקטובר והתחילה בביצוע התקפת-הנגד הפיקודית למחרת, בבוקר 8 באוקטובר.

23 **עבודת מטה**, המטה הכללי - עקד כללי, 1963.

דהיינו, לרשותה עמדו 24 שעות, יממה, לנוהל הקרב הכולל הנעת האוגדה מפיקוד המרכז לפיקוד הצפון. היה זה **נוהל קרב חפוז** לכל הדעות. להלן נבחן כיצד נוצלה יממה זו.

עם קבלת הפקודה לתנועה צפונה התחלקה מפקדת האוגדה לקבוצות. קבוצת קצינים מצומצמת - אשר כללה את מפקד האוגדה, מוסה פלד, קצין המודיעין מוטי כץ, מפקד הסיוע האוגדתי דן אבידר וקצין האג"ם משה ורבין - הייתה **לקבוצת תכנון/סיוע** ונסעה למפקדות השונות - במטכ"ל בתל אביב, בעיקרית הפיקוד בנצרת ובחפ"ק הפיקוד בצפת. במסע זה, אשר החל בבוקר והסתיים בערב, נאסף מידע על המצב בפיקוד הצפון, התבצע סיוע בשטח והותווה הרעיון המרכזי של ההתקפה האוגדתית עם הצטרפותה למלחמה ברמת הגולן.

במקביל, עסקו סגן מפקד האוגדה, אברהם רותם, ראש המטה אריה שחר ומפקד אגד התחזוקה מנחם זהבי בהנעת כל כוחות האוגדה צפונה בכל הדרכים האפשריות.

בשעה 08:30 התקבלה באוגדה הפקודה לעלות לצפון, אולם בשל צפיפות היחידות המתגייסות במחנה רמלה, עברה שעה עד אשר הצליחו אנשי חבורת מפקד האוגדה לצאת מהמחנה.²⁴ בשעה 10:00 הם הגיעו למחנה המטכ"ל בקריה, שם נפגש פלד עם רמ"ח המבצעים, תא"ל יעקב שטרן, והקמ"ן סא"ל מוטי כץ נפגש עם עוזר ראש אמ"ן לחמ"ן, אל"ם צבי לדרמן (לידור). אולם הללו לא יכלו למסור מידע מדויק לגבי המתרחש בצפון. בשעה 12:00 הם הגיעו למפקדת פיקוד הצפון בנצרת ופגשו שם את רמ"ט הפיקוד, תא"ל אורי בר-און ובסגן הקמ"ן, רס"ן שלמה טגנר; אך גם בנצרת הם לא קיבלו תמונת מצב עדכנית על המתרחש ברמת הגולן.

בשעה 14:30 הגיעה חבורתו של פלד לחפ"ק הפיקודי בהר כנען בצפת. הייתה זו אחת השעות הקשות ביותר שעברו על מפקדת הפיקוד ועל אלוף הפיקוד חופי במלחמה. חופי, אשר היה ער מאז השעה 05:00 ביום האתמול, יותר מ-30 שעות ללא שינה או הפוגה כלשהי, בפעילות אינטנסיבית תוך קבלת בשורות רעות אשר רדפו אחת את רעותה וצורך לקבל החלטות בתנאי אי-ודאות. ובתוך כך - ניהול דו-שיח עם הרמטכ"ל, סגנו ובכירים אחרים. הוא היה עייף מאוד ואף לא הספיק להתגלח.

24 סיכום המלחמה בפיקוד הצפון, **כנס איילת השחר**, 7 באפריל 1974 (להלן: **כנס איילת השחר**), דברי מפקד אוגדה 146.

בשעה 13:00 התברר לפיקוד שניבעה פרצה גדולה בכוחות המגינים על רמת הגולן וטנקים סוריים הגיעו לגדרות מחנה נפח. כשעה ומחצה אחר כך התקבל דיווח על נפילתם של מח"ט 188, יצחק בן שהם, סגנו דוד ישראלי וקצין האג"ם החטיבתי, בני קצין. הייתה זו מכה קשה לאלוף הפיקוד, אשר רק בצהרי יום הכיפורים מינה את מח"ט 188 למפקד רמת הגולן.²⁵ הגעתו של פלד לפגישה עם אלוף הפיקוד הייתה אם כן בשעת שפל עמוקה לאין שיעור. לא ברור היה האם הפריצה של הכוחות הסוריים בדרום רמת הגולן והשטף שלהם מערבה וצפונה נבלם או שמא עדיין יש צורך להשקיע כוחות בעצירתו. עבודת מטה הפיקוד נעשתה מאולם גדול שישבו בו קציני המטה מהאגפים השונים (הר כנען לא היה מאורגן עדיין כהלכה להיות מפקדה פיקודית), וחבורת הפיקוד של אוגדה 146 נפגשה גם עם חופי בחדר צדדי שאליו הוא פרש למנוחה קצרה. לנוכח המצב נאמר לפלד שעליו להתכונן לשתי אפשרויות: אחת, סיוע בבלימת הסורים שחדרו לדרום הרמה; שנייה - התקפת־נגד לכיבוש מחדש של השטח שמצוי בו הצבא הסורי. פלד אמר שהוא מעדיף לבצע התקפת־נגד, וסוכם להמתין עד הערב להתבהרות המצב.²⁶

פלד עזב את חפ"ק הפיקוד והחליט לבצע סיור בשטח. הוא יצא עם חבורתו, ראשית לתצפית מרכס אלמגור, השטח היחיד ממערב לירדן הגבוה ממקבילו המזרחי, ולאחר מכן בעקבות חטיבה 9 בכביש העולה לגבעת יואב להתרשמות בלתי אמצעית משדה הקרב. הסיור התבצע במכונית הווליאנט ("הדוגית", בפי קציניו) של מפקד האוגדה ובגייפ. השטח שנסעו בו היה ריק מאויב ודליל מכוחותינו. רעש התותחים נשמע ממרחק. התרשמות מפקד האוגדה הייתה שהמצב אינו נורא כפי שהצטייר בחפ"ק הפיקודי,²⁷ הסורים כבר נבלמו ולכן אין צורך בהשקעת האוגדה או מי מכוחותיה בבלימה, וניתן לתכנן את התקפת־הנגד. שעות אלו ניצל פלד לגיבוש הרעיון המרכזי של התקפת־הנגד האוגדתית, אותה רצה להתחיל למחרת בבוקר.

במקביל ניהלו סגן מפקד האוגדה והרמ"ט את התנועות של האוגדה לצפון. מרבית כוחות האוגדה נעו בכלי הרכב האורגניים, ושניים משלושת

25 בעת הזו חשש אלוף הפיקוד מנפילת כל רמת הגולן, ואווירת נכאים השתררה בחפ"ק הפיקוד. ראו: ועדת אגרנט, ועדת החקירה - מלחמת יום הכיפורים, **דין וחשבון שלישי ואחרון**, 1975, עמ' 1101 (להלן: ועדת אגרנט, **דין וחשבון שלישי ואחרון**).

26 **כנס איילת השחר**, דברי מוסה פלד.

27 **ריאיון עם תא"ל מוטי כץ**, במכללה לפו"ם 7 באוגוסט 2013 (להלן: **ריאיון עם מוטי כץ**).

גדודי הטנקים של חטיבה 205 אף נעו על זחלים. רק גדוד הטנקים 61 בפיקוד סא"ל משה מלר נע על מובילים. גדוד הטנקים 94 (205), בפיקודו של סא"ל גיא יעקובסון, נע דרך בקעת הירדן (יריחו-בית שאן-צמח), ושאר הכוחות כולל המובילים דרך ציר גב ההר, שכס-גינין-צמח, הציר הישיר ממחנה עופר צפונה. לא היו פיקוח תנועות ו/או נפ"קים (נקודות פיקוח) פיקודיים או מטכ"ליים, הצפיפות בצירים הייתה רבה, התנועה איטית, וכל אחד "דאג לעצמו".²⁸ במהלך תנועתה נאלצה האוגדה לוותר על גדוד טנקי השרמן של חטיבה 670, אשר הושאר למשימת הגנה בפיקוד המרכז, ויחד איתו גם על אחת מפלוגות הרפואה של הגר"פ (גדוד הרפואה האוגדת). האוגדה, שהייתה קצוצת מצבה לאחר שנפרדה מחטיבה 217 וגדוד חת"ם 405, נאלצה להיפרד מעוד ועוד כוחות בדרכה לצפון. זאת ועוד, רבים מטנקי חטיבה 205 המיושנים מדגם שוט מטאור, אשר סבלו מאמינות נמוכה מעצם טבעם, התקלקלו ונתקעו בדרכם. מצב זה הביא לפיקוד הצפון אוגדה חסרה ביותר, ולא בטוח שהדרגים מעליה היו מודעים למצבתה לאשורה. פלד, בכל מקרה, התנהג כאילו הוא מוביל אוגדה מלאה וכוח עצום שעומד להכריע את המערכה.

בשעות הערב, החל בשעה 18:00 הגיעו יחידות האוגדה לצמח, ואילו גדודי החרמ"ש של חטיבה 670 הגיעו לפורייה. בינתיים, רמ"ט האוגדה אריה שחר הוביל את המפקדה העיקרית להתמקמות ברכס פורייה. יחידות האוגדה המשיכו להצטבר במהלך כל הלילה עד לפנות בוקר, ואז נערכו באזור צמח ומדרום-מערב לכנרת.

בשעה 19:30, לאחר שעברה בצמח לבדוק כמה כוחות של האוגדה כבר התרכזו שם, חזרה חבורת הפיקוד לחפ"ק הפיקודי בהר כנען. שעה קודם לכן הגיע לשם הרמטכ"ל לשעבר (שר המסחר והתעשייה באותה עת) רא"ל (במיל') חיים בר-לב אשר נשלח מטעם הרמטכ"ל. בשעה זו כבר היה ברור לפיקוד שכוחות המילואים הצליחו לבלום את הסורים בדרום הרמה ומדרום לנפח; לא היה צורך יותר בהשקעת כוחותיה של אוגדה 146 בבלימה, והתקבלה תוכניתו של פלד להתקפת-נגד ברמת הגולן, מדרום לצפון. מפקדת הפיקוד אפשרה לאוגדה לקבוע את שיטת ההתקפה ואת שעת ה"ש"י.²⁹ נאמר לפלד שהוא מקבל תחת פיקודו את החטיבות שכבר

28 פורת, חלוק לבן כומתה שחורה, עמ' 323.

29 אורן, תולדות מלחמת יום הכיפורים, עמ' 92.

נמצאו במגע בדרום רמת הגולן, 9 ו-4. אוגדה 210, באמצעות חטיבה 179, תצטרף כמאמץ משני מצפון לחטיבה 146 על ציר קצביה-חושנייה, ובצפון תבלום אוגדה 36 כלפי דרום באמצעות חטיבה 679.

פלד ולמפקדת האוגדה נדרשו שעתיים לעבד לכדי פקודה את התוכנית שכבר גובשה קודם לכן ואושרה בפיקוד. העיקרון הבסיסי של תוכנית זו היה הפשטות; ניצול הבלימה והצירים שהיו בידי כוחות צה"ל לתקיפה מדרום-מערב לצפון-מזרח, כאשר המאמץ העיקרי האוגדתי בציר עין גב-גבעת יואב-אל-על באמצעות חטיבה 9 וחטיבה 205 (אשר תנצל גם את ציר אל-חמה-אל-על) ומאמץ משני באמצעות חטיבה 4 (מוגברת)³⁰ בציר מעלה גמלא. החטיבה הממוכנת 670 נועדה לנוע בעקבות חטיבות השריון בציר גבעת יואב-אל-על, לטהר את השטח מכוחות אויב ולאבטח את האגף המזרחי של האוגדה.

בשעה 22:00 קיימה מפקדת האוגדה קבוצת פקודות מסודרת בצמח לכל מפקדי האוגדה מרמת מפקדי גדוד ומעלה.³¹ בקבוצת פקודות זו לא השתתפו מפקדי הכוחות שבלחימה של חטיבות 9 ו-4. הפקודה והתדריך של פלד ארכו שעה בדיוק, ובשעה 23:00 שוחררו המפקדים לנוהל קרב ביחידותיהם. מ-12 השעות שעמדו לרשות האוגדה לצורך נוהל הקרב לאחר שאושרה תוכניתו של פלד בפיקוד, "גזלה" מפקדת האוגדה שלוש שעות בלבד ושאר הזמן, תשע שעות, ניתן למפקדות הכפופות לנוהל הקרב שלהן. בה בעת נשלחו סגן מפקד האוגדה ואל"ם יהודה גולן (אשנפלד), שנשלח כקצין קישור מטעם הפיקוד, לחטיבות 4 ו-9, בהתאמה, על מנת להעביר למפקדיהן את הפקודה.

הכוונה הראשונית הייתה שהתקפת האוגדה תתחיל עם אור ראשון, אולם שני שיקולים הנחו את פלד לדחות את שעת ה"ש" ל-08:30. אחד היה להמשיך ולצבור את כוחות האוגדה אשר חלקם היו עדיין בתנועה מפיקוד המרכז, והשני - לחכות שהשמש תתרומם מעט על מנת שלא תסנוור את עיני התוקפים מזרחה.³²

30 תמונת מצב כוחותינו לא הייתה לגמרי ברורה, לכן החליט פלד להקצות לחטיבה 4 גם את גדוד הטנקים 61 מחטיבה 205. האחרונה קיבלה, במקומו, את גדוד הסיור האוגדתי. כך יצא שהחטיבה הממוכנת 4 תקפה עם שלושה גדודי טנקים (בנוסף לגדודי החרמ"ש שלה): גדוד השרמנים 95 האורגני, גדוד 39 וגדוד 61. יעקב הדר (פפר), **מלחמת יום הכיפורים - סיכום ראשוני**, מב' 2133, מפקדת חטיבה 4, 19 בדצמבר 1973, עמ' 3 (להלן: הדר, **מלחמת יום הכיפורים**).

31 מסמך המחלקה להיסטוריה, **חטיבה ממוכנת 670 במלחמת יום הכיפורים**.

32 **כנס איילת השחר**, דברי מוסה פלד.

לסיכום נוהל הקרב ראוי לציין את הסדר והשיטה שבה נשמרו בקפדנות שלבי המְחשב והעיבוד של עבודת המטה באוגדה (נוהל הקרב והפקודה). מפקד האוגדה התחיל את נוהל הקרב בו־זמנית עם תנועת כוחות האוגדה מהמרכז לצפון והכניס שתי חטיבות (4 ו־9) שלחמו כבר יממה, ושילבן בתוכנית התקפת־הנגד. במהלך המפגש בפיקוד הצפון והסיוור בדרום הרמה הוא גיבש לעצמו את תוכנית ההתקפה האוגדתית, ובאותו ערב הוא אישר את תוכניתו בפיקוד. שעתיים לאחר אישור התוכנית קיים קבוצת פקודות (קפ"ק) מסודרת (וזאת בלא לזמן **לאחור** את מח"ט 4 ואת מח"ט 9, שנמצאו באותה עת בלחימה). מפקד האוגדה יצר איתם קשר אלוטטי, אך לא הסתפק בכך ושלח את נציגיו כדי להסביר להם **פנים אל פנים** את תוכנית ההתקפה האוגדתית ואת חלקם בה. המפקדה העיקרית מוקמה ברכס פורייה, מה שאיפשר קשר יעיל וללא ניתוקים בין המפקד (גם כשהיה בחפ"ק) לבין הרמה הממונה בפיקוד. פלד עצמו פיקד על התקפת הנגד מלפנים מהחפ"ק, ולסגנון פיקוד זה הייתה חשיבות רבה ביותר.

שיירת אוגדה 146 (באדיבות ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון).

התקפת־הנגד - אפקט כדור השלג

לתנועתה של אוגדה 146 מפיקוד המרכז לפיקוד הצפון הייתה תוצאה של כדור שלג; בדרכה צפונה סיפחה האוגדה אליה כל כוח שפגשה בלא קשר להשתייכותו המקורית. כך, למשל, סיפח אליו גדוד הרפואה האוגדתי פלוגה כירורגית פיקודית וערך אותה לקליטת נפגעים מדרום לעין גב למרגלות המעלה לרמה.³³ אולם האתגר העיקרי היה בקליטתן של החטיבות שכבר היו במגע עם האויב בצירים עליהם תכננה האוגדה לתקוף. בפעולה זו הייתה בעיה כפולה: הבעיה הראשונה הייתה קליטת שתי חטיבות לא מוכרות לאוגדה, החטיבה הממוכנת 9 (מאוגדה 36) והחטיבה הממוכנת 4 (מאוגדה 210). לפני הגעתו של פלד היו שתיהן כפופות לאלוף דן לנר, מפקד אוגדה 210 שהייתה אחראית על בלימת הסורים במרכז ובדרום הרמה החל בשעה 07:00 ב־7 באוקטובר, הכפפתן לפיקודה ושליטתה של האוגדה ושילובן בתוכנית האוגדתית. הבעיה השנייה הייתה מורכבת לא פחות, והיא העברת כוח דרך כוח; על פי תוכניתו של פלד, היה על חטיבה 205 לעבור דרך חטיבה 9 במאמץ התקיפה העיקרי של האוגדה. כיוון שחטיבות אלו המשיכו ללחום במסגרת אוגדה 146 גם בהמשך המלחמה (לבד מקרב ההבקעה שבו הועברה חטיבה 9 תחת פיקוד אוגדה 210), מן הראוי לתאר את מצבן כאשר עברו תחת פיקודה של אוגדה 146.

חטיבה 9 - חטיבה ממוכנת זו בפיקודו של מרדכי (מוטקיה) בן פורת הועברה חודשים ספורים לפני המלחמה מערבה, ממחנה נפתלי למחנה מנסורה, אולם מרכז הגיוס שלה נשאר במחנה נפתלי והדבר גרם לעיכובים בעת גיוסה ב־6 באוקטובר. החטיבה הייתה בנויה משני גדודי חרמ"ש וגדוד טנקים אחד. גדוד הטנקים 377, בפיקוד סא"ל בן־ציון פדן, כלל 17 טנקי שרמן, אָם־50 (תותח 75 מ"מ) ו־33 טנקי שרמן אָם־51 (תותח 105 מ"מ) בארבע פלוגות, ושלושה טנקי מפח"ט; ובסה"כ 53 טנקים (על פי התקן).³⁴

עד השעה 03:00 לפנות בוקר של יום ראשון, 7 באוקטובר, היו כל גדודי החטיבה מזוודים ומצוידים בכול־פרט לתחמושת שאותה היה צריך למשוך ממחנה גילמי. בשעה 05:30 היה גדוד הטנקים מוכן לתנועה. תחמושת לתתי־המקלע עוזי, רימונים, זיקוקים ומדוכות עשן חסרו - אך בשל לחץ

33 דניאל נדב, **חיל הרפואה במלחמת יום הכיפורים (טייטא)**, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, 2012, עמ' 254.

34 **עוצבות חש"ן**, עמ' 12.

הפיקוד, לא רצה המח"ט להתעכב עוד ונתן פקודת תזוזה לגדוד 377. גדודי החרמ"ש נאלצו להמתין לתחמושת עקב פקק גדול שנוצר במחנה גילמי. שבעה טנקים שהתעכבו עקב תקלות יצאו מאוחר יותר.

הפקודה הראשונה שניתנה למח"ט על ידי אוגדה 36 הייתה להצטרף לקרבות הבלימה ברמת הגולן, להגיע לאזור שפך הירדן ולבלום בציר יהודייה. זה היה הקשר האחרון בין החטיבה לאוגדת האם שלה. התנועה בוצעה על זחלים לאורך הציר שתוכנן, מצפון לנצרת. כאשר הגיעו ראשוני הטנקים לאזור בית נטופה, קיבל המח"ט שינוי משימה ישירות מרמ"ט פיקוד הצפון, תא"ל אורי בראון - לנוע במהירות דרך צמח אל-על ולבלום את השריון הסורי שם.³⁵ הכוח היה צריך לעקוף את נצרת ולפנות בציר היורד דרך יבנאל, ונוצר עיכוב של שלוש שעות יקרות. בצמח תדלקו הטנקים בתחנת הדלק האזרחית על מנת להיכנס ללחימה מלאים.

בשעה 13:00 עלה על הרשת החטיבתית מפקד אוגדה 210, דן לנר, והודיע למח"ט שהוא כפוף לאוגדתו וכי משימתו היא לנוע במעלה עין גב, להגיע לציר "טיפה 40" באזור אל-על ושם לקבל תחת פיקודו את גדוד הטנקים 278 (שוט קל) מחטיבה 179, בפיקוד רס"ן יוסי עמיר, לבלום את השריון הסורי בציר ולהשמידו. מפקד גדוד 278 הגיע כבר בשעה 10:30 בבוקר לאזור אל-על ונערך לחסימה. כעבור שעה הצטרפו למג"ד עוד טנקים של הגדוד, עד שמנה 19 טנקים.³⁶

בעין גב אסף מח"ט 9 את מפקדי הכוחות ותדרך אותם על הכניסה לקרב והחבירה למג"ד 278. המח"ט התחיל בתנועה ובשעה 14:00 יצרו שני גדודי הטנקים (377 ו-278) מגע עם הסורים. עד השעה 15:00 הצטרפו כל טנקי השרמן של חטיבה 9 - בסה"כ 35 (18 נשארו בדרך). בעת ההיא, וכשארשותו 54 טנקים, החל מח"ט 9 ללחוץ על הסורים ולהתקדם צפונה. עד לשעות הערב התקדמה החטיבה כמה קילומטרים והגיעה למסעף דרך המערכת עם כביש הרמה הראשי. בשעות לחימה ראשונות אלו השמידה החטיבה כ-20 טנקים סוריים ועוד כמספר הזה כלי רכב אחרים, תוך כדי ביסוס סופי של אחיזת כוחות צה"ל בשטח המפתח של מְצַר אל-על שרוחבו כ-2 ק"מ, מנחל אל-על ועד לקניון הרוקד. באותו יום נפגעו ארבעה טנקים של

35 שם.

36 רן שריג, **דו"ח פעולות החטיבה במלחמת יום הכיפורים**, מפקדת חטיבה 179-לשכת המפקד, דצמבר 1973.

החטיבה. פלוגות מגדודי החרמ"ש עלו לאבטח את חניוני הטנקים ולסייע בפינוי נפגעים.

בלילה התקשר מפקד אוגדה 210 למח"ט 9 והודיע לו שלקראת הבוקר תעבור החטיבה תחת פיקוד אוגדה 146, וחטיבת טנקים 205 תעבור דרכה להתקפה. קרוב לחצות הגיע לחטיבה אל"ם יהודה גולן (אשנפלד), קצין הקישור מטעם אוגדה 146, שעדכן על המצב בגזרות השונות וכן על תוכנית ההתקפה של אוגדה 146 בציר אל-על ובציר גמלא. בלילה שהתה החטיבה כקילומטר מדרום למושב נוב.

חטיבה 4 - החטיבה הממוכנת בפיקוד אל"ם יעקב הדר (פפר) התגייסה במהלך היממה הראשונה של המלחמה במחנה כורדני ונעה מיום ראשון, 7 באוקטובר, בשעה 07:00 לחזית. הייתה זו, כאמור, חטיבה ממוכנת עם שני גדודי חרמ"ש וגדוד טנקי שרמן שעברה הסבה מחי"ר שנה בלבד לפני המלחמה, וניתן לומר שהייתה זו תקופת הקמתה כחטיבה ממוכנת.

עד לכוננות "כחול לבן" היה בסיס החטיבה בתל השומר, ואז הועברה לפיקוד הצפון וקיבלה את מחנה כורדני מחטיבה 179 שקודמה לפילון, אולם מרכז הגיוס שלה נותר בתל השומר. החטיבה יועדה להיות החטיבה הממוכנת של אוגדה 210 אשר הייתה עדיין בשלבי הקמה. גיוס החטיבה בבוקר 6 באוקטובר מצא אותה עם מחסור של 26 זחל"מים שנלקחו לאימון גדוד ההנדסה האוגדתי (של 210) ופער של 55 מקלעי 0.3 אינטש וציוד נוסף.³⁷ גדוד הטנקים החטיבתי 95, בפיקודו של סא"ל יעקב נויפלד, כלל שלוש פלוגות טנקי שרמן אם-51 ופלוגה אחת של טנקי שרמן אם-50.

בשעה 12:00 הגיע חלוץ החטיבה (חפ"ק המח"ט) לאלמגור, שם המתין קצין קישור מאוגדה 210 שהורה למח"ט לחצות את הירדן בגשר אריק עם גדוד הטנקים 95 ולעלות בציר יהודייה במסגרת האוגדה. גדודי החרמ"ש הושארו באלמגור.

עם המעבר של גשר אריק התבררה חומרת המצב, כאשר החיילים הבחינו בכוחות הנדסה של הפיקוד אשר הכינו את הגשר לפיצוץ. המח"ט התחיל בתנועה בציר יהודייה אחר החפ"ק האוגדתי עם כ-15 טנקים. תוך כדיתנועה הבחין המח"ט מדרומו בכוח תומ"טים אָם-109 הנסוג במהירות מערבה בציר מזרעת כנף-מעלה גמלא ("פיקרדו"). כשהגיע לכוח, התברר למח"ט שאלה כוחות מגדוד חת"ם 405 הנסוגים מרמת הגולן לאחר שהותקפו על

37 הדר, **מלחמת יום הכיפורים**, עמ' 3.

ידי הסורים. הסמג"ד, רס"ן אורי מנוס, אמר לו כי כוח טנקים סוריים נע אחריהם על הציר וכי בשיירת הנסוגים נמצאים גם תול"רים (תותחים ללא רתע) ונ"נ (נושאות נשק) של גדוד 51 של "גולני". המח"ט שנוכח כי המצב בציר מעלה גמלא ("פיקרדו") חמור, פנה למפקד האוגדה, דן לנר, בבקשה לשנות את מגמת כוחותיו ולנוע בציר זה כנגד הסורים.

בשעה 14:00 קיבל המח"ט אישור והתחיל לנוע לעבר ציר "פיקרדו". בתוך כך ראה כוח שריון שכלל עשרה טנקי שוט קל המגיע לגשר אריק. היה זה חלוץ גדוד המילואים של חטיבה 188 - גדוד 39 בפיקוד סא"ל יואב וספי. הגדוד הצטרף לחטיבה ונשלח מייד לעקוף את גדוד השרמנים. עם עקיפת גדוד 95, כ-2 ק"מ צפונית לח'רבת כנף, נכנס גדוד 39 למגע עם הכוח הסורי, צוות קרב גדודי על בסיס גדוד טנקים מחטיבת השריון 12,³⁸ אשר התחיל לרדת בצורה לא מסודרת לעבר הכנרת. במהלך קרב אש שנמשך כשעתיים, כשהשמש בעיני הסורים, הושמדו 13 טנקי אויב וכמה נגמ"שים. תוך כדי קרב שיפרה החטיבה עמדות ונאחזה בשפת הרמה באזור "פיקרדו 47".

בשלב זה כללה החטיבה 40 טנקים (20 שוט קל ו-20 שרמנים) וסוללת אָם-109 (כוחו של אורי מנוס, סמג"ד 405), שסב לאחור והצטרף אף הוא. חוד החטיבה - גדוד 39 - נערך מלפנים על שפת הרמה על מנת לאתר התקדמות אויב, בידיעה שיש לסורים מכשירי ראיית לילה אינפרא-אדום. שאר החטיבה נערכה במורד הציר במדרון אחורי, כדי שייקל לגלות מטרות אויב על קו הרכס. כמה דקות לאחר חצות נשמע רעש טנקים, ועם הפתיחה באש התברר שאלו טנקים של גדוד 53 הנסוגים ועל סיפוניהם חיילי החי"ר מהמוצבים. מהפגזים שנורו נפגע טנק וקמב"ץ 53 נהרג.³⁹ האש חדלה מיידית וכוחות גדוד 53 פונו מערבה (חיילי החי"ר קפצו הטנקים והמשיכו בנסיגה רגלית).

בשעה 02:00 של 8 באוקטובר נוצר קשר בין סגן מפקד אוגדה 146 למח"ט 4, והחטיבה עברה תחת פיקוד אוגדה 146. כעבור חצי שעה הגיע רותם למח"ט, עדכן אותו בתמונת המצב ובתוכנית האוגדתית להתקפת-נגד בבוקר בשעה 06:30. לפי התוכנית - חטיבה 4 מוגברת תהווה מאמץ משני ותתקוף ממערב, ואילו שלוש החטיבות האחרות של האוגדה (9, 205 ו-670) יתקפו מדרום. כמו כן נמסר למח"ט שיקבל גדוד טנקים נוסף, גדוד

38 המרכז למחקרים אסטרטגיים, **היסטוריה רשמית של צבא סוריה במלחמת יום הכיפורים**, משרד ההגנה, דמשק, 2004 (ערבית), עמ' 115 (להלן: המרכז למחקרים אסטרטגיים, **היסטוריה רשמית**).

39 ועדת אגרנט, **דין וחשבון שלישי ואחרון**, עמ' 1110.

61 של טנקי שוט מטאור מחטיבה 205, בפיקוד סא"ל משה מלר.⁴⁰ היה זה גדוד הטנקים היחיד שהוסע על מובילים ממחנה עופר שבפיקוד המרכז, ולכן הגיע עם כל 30 הטנקים שלו. היה זה שיקול מרכזי בהחלטתו של פלד להקצות גדוד זה לחטיבה 4, על מנת לצבור מחץ ראוי במאמץ המשני האוגדתי.

הנה כי כן, לקראת פתיחת התקפת־הנגד הפיקודית, בבוקר 8 באוקטובר קלטה אוגדה 146 כוחות במקום אלו שנלקחו ממנה לפני המלחמה ובמהלך התנועה לצפון. במקום חטיבה 217 קיבלה האוגדה שתי חטיבות, 9 ו־4, ועוד שני גדודי שוט קל ושני גדודי טנקי שרמן (גם במקום גדוד השרמנים של חטיבה 670 שהושאר בפיקוד המרכז), וכן ארבעה גדודי חרמ"ש ואף חלק מגדוד החת"ם 405 שנלקח ממנה עוד לפני המלחמה. תופעה זו אירעה גם בתחום התחזוקה, כפי שראינו לעיל בעניין הפלוגה הכירורגית שנוספה לגר"פ. הייתה זו עוצמה של כ־170 טנקים⁴¹ שעמדו לנוע ולתקוף בכל הצירים העולים לדרום רמת הגולן ממערב ומדרום; וכדברי מולטקה הזקן, "לנוע במפורד ולהלום במרוכז".⁴² בסיוע אווירי וארטילרי ממוקד.

התקפת־הנגד - מאמץ עיקרי פיקודי: היום הראשון (8 באוקטובר)

אוגדה 146 פתחה בבוקר 8 באוקטובר בהתקפה לכיבוש דרום רמת הגולן ומרכזה והשמדת הכוחות הסוריים במרחב, כאשר מולה ערוך כוח סורי שכלל כוחות משלוש דיוויזיות בסד"כ של שלוש חטיבות חי"ר, שש חטיבות טנקים ושתי חטיבות ממוכנות. בנוסף היו לכל חטיבת חי"ר סורית גדוד טנקים (בן 41 כלים בתקן), גדוד ארטילריה וגדוד מרגמות וכן אגד ארטילרי דיוויזיוני בכל דיוויזיה. עוצמת הכוחות הללו הגיעה ליותר מ־600 טנקים, 600 משגרי נ"ט וכ־600 קני ארטילריה. במשגרים נכללים לא רק משגרי טילים אלא גם מרנ"טים (מטולי רקטות נגד-טנקים) תול"רים מנוידים,

40 הדר, **מלחמת יום הכיפורים**, עמ' 3.

41 לחטיבה 9 היו 54 טנקים, לחטיבה 4 היו 65 טנקים ולחטיבה 205 היו 57 טנקים. ראו, למשל, עדותו של יוסי פלד בתוך: **עוצבות חש"ן**, עמ' 54.

42 פילדמרשל הלמוט פון מולטקה (הזקן) היה רמטכ"ל הצבא הפרוסי בשתי מלחמות מוצלחות ביותר אשר עיצבו את גרמניה המודרנית - מלחמת פרוסיה-אוסטריה ב־1866 ומלחמת פרוסיה-צרפת ב־1870. לאחר פרישתו כתב את הגותו בתורת המלחמה, ודבריו נחשבים אבני יסוד במחשבה הצבאית.

Daniel J. Hughes, *Moltke on the Art of War: Selected Writings*, Presidio Press 1995, chapter 5.

בכל חטיבת חי"ר היו כ-230 ועוד 24 משגרי טילים, בכל אחד מהגדודים הממוכנים בחטיבות השריון היו 30 בִּי-אֶס-פִּי-1, כוחות מדיוויזיות 5, 9 ו-1.

האויב הוודאי של אוגדה 146 בבוקר 8 בחודש הייתה דיוויזיית החי"ר 5 הסורית בפיקודו של עמיד (תא"ל) עלי אסלאן.⁴³ דיוויזיה זו כללה שתי חטיבות חי"ר, 61 ו-112, החטיבה הממוכנת 132 ושתי חטיבות שריון, 12 (שלחמה עם צג"ם מול חטיבה 179 על ציר קצביה ועוד צג"ם מול חטיבה 4 על ציר מעלה גמלא) וחטיבה 47. לאחר קרבות היממה האחרונה היו לדיוויזיה כ-250 טנקים וכמספר הזה משגרי נ"ט וקני חת"ם.

האויב האפשרי (כוחות שעשויים להתערב בהתקפות נגד ותגבורים לגזרת האוגדה או שהאוגדה תיתקל בהם בשלבי לחימה מאוחרים יותר) היו הכוחות הדרומיים של דיוויזיה 9 הסורית בפיקודו של עמיד חסן עלי תורכמאני,⁴⁴ חטיבת החי"ר 33, חטיבת השריון 43 וחטיבת השריון 51, ובעיקר **דיוויזיית השריון 1** אשר חדרה עם חטיבות השריון 91 ו-76 והחטיבה הממוכנת 58, למרכז רמת הגולן, ומפקדה עקיד תופיק א־ג'והאני קבע את מושבו בתל פזרה. דיוויזייה זו הפנתה מאמץ משוריין לכיוון צפון, לתקיפת נפח ולגלילת אגפה הדרומי של חטיבה 7 שהגנה בפתחת קוניטרה. אולם היא גם בנתה מערך הגנה חזק כלפי דרום, מול כיוון ההתקדמות הצפוי של אוגדה 146. אויב זה כלל כ-350 טנקים וכמספר הזה קני חת"ם ומשגרי נ"ט.

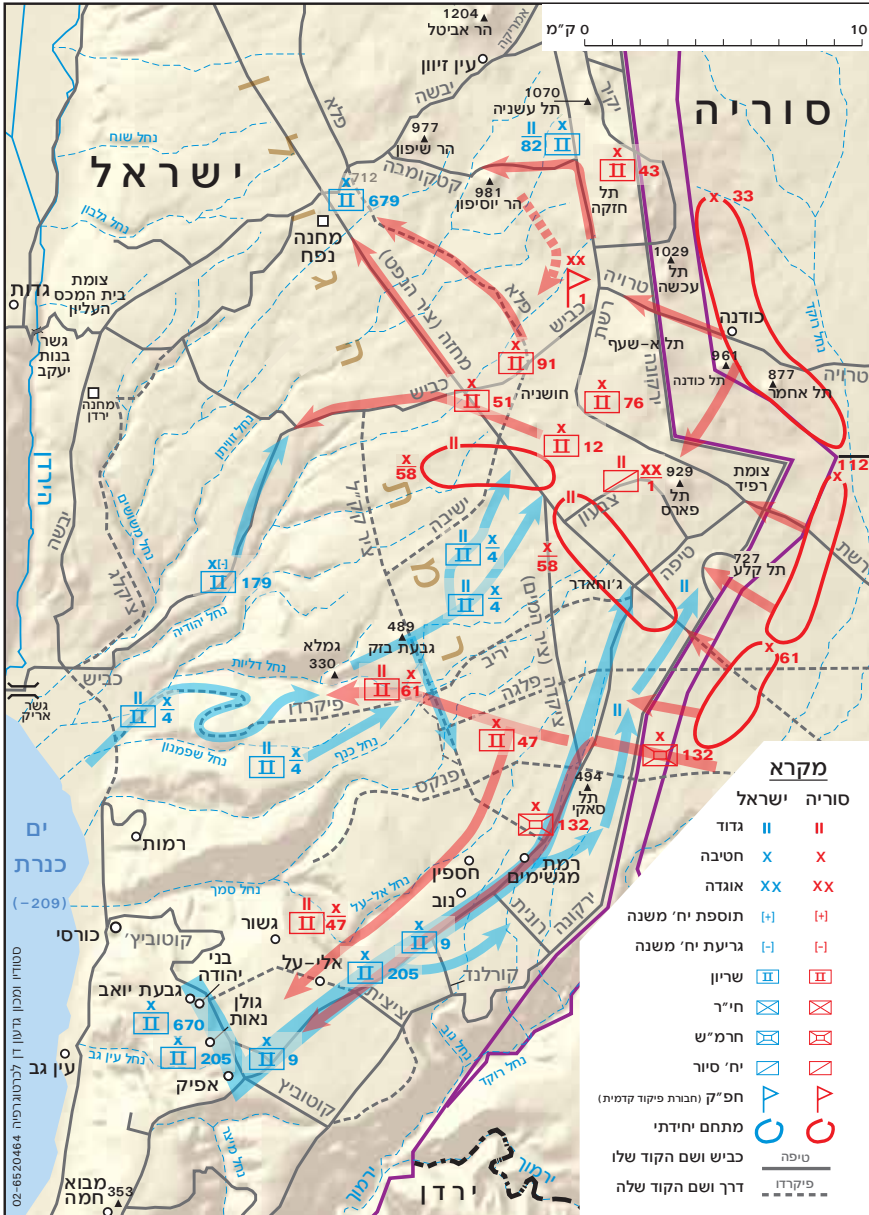
התקפת אוגדה 146 החלה, כאמור, במגמה קונצנטרית, מדרום וממערב. האוגדה התכוונה לתקוף בשני צירים: במאמץ עיקרי יפעלו חטיבה 9, שכללה גדוד טנקי שרמן 377 וגדוד טנקים מוקטן שוט קל 278 מחטיבה 179, וחטיבת הטנקים 205 ובה שני גדודים 94 ו-125 של טנקי שוט מטאור וגדס"ר שוט קל 288, בציר עין גב-נח"ל-על - ג'וחאדר. החפ"ק האוגדתי נקבע לנוע מאחרי חטיבה 205.

במאמץ משני תפעל חטיבה 4 ובה גדוד טנקי שרמן 95, גדוד טנקי שוט קל 39 מחטיבה 188 וגדוד טנקי שוט מטאור 61 מחטיבה 205, בציר מעלה גמלא. סגן מפקד האוגדה אברהם רותם נע עם חטיבה זו.

43 עלי אסלאן היה מהקצינים הבכירים הבולטים בצבא הסורי, לימים קודם ובמלחמת "שלום הגליל" היה מפקד הכוח הסורי בלבנון, ולאחר מכן הגיע לתפקיד הרמטכ"ל.

44 חסן עלי תורכמאני המשיך להתקדם בסולם הדרגות בצבא סוריה עד שהיה לשר ההגנה. בשנת 2004, בתפקידו זה, חתם על אישור פרסום ההיסטוריה הרשמית של צבא סוריה במלחמת יום הכיפורים.

אוגדה 146 מהלך הקרבות ביום שני, 8 באוקטובר 1973

אוגדה 146 מהלך הקרבות ביום שני, 8 באוקטובר 1973
(באדיבות דוד הלוי, מתוך ספרו "כנגד כל הסיכויים - אלוף מוסה פלד").

החטיבה הממוכנת מוקטנת 670, שנותרו לה רק גדודי החרמ"ש, יועדה לטהר בעקבות המאמץ העיקרי ולאבטח את אגפה המזרחי של האוגדה לאורך הקו הסגול. במשך היום היא התחילה "לאסוף" לה כמה טנקים.

האגד הארטילרי מנה שני גדודי חת"ם בינוניים 155 מ"מ וגדוד חת"ם שדה 105 מ"מ מתנייעים, גדוד מרגמות כבדות 160 מ"מ וגדוד מרגמות 120 מ"מ. למעשה הגיעו הגדודים לעמדות אך בשעות הבוקר, ומפקד האגד הכניס את שני הגד"בים לציר מעלה גמלא. גדוד השריון המתנייע (תותחי פריסט 105 מ"מ) נצמד לחטיבה 205. מפקד האוגדה רצה לפתוח במתקפה עם אור ראשון, אך נאלץ לבקש דחייה עד לשעה 08:30, כדי לתת שהות לכוחות להצטבר ולהתארגן - ובמיוחד לחטיבת הטנקים 205 שנועדה להשתתף במאמץ העיקרי; וכן להימנע, ולו במעט, מסינוור השמש את עיני הכוחות התוקפים בבוקר ממערב למזרח.⁴⁵

כוחות חטיבה 4 נאחזו, כאמור, בשפת הרמה עוד בלילה, אולם ביצעו נסיגה מסוימת לשיפור עמדות. עם שחר הם חידשו את ההתקפה במגמה להיאחזו בשטח המפתח של "ציר המפלים" באזור מזרעת קוניטרה. להיאחזות בשטח זה הייתה חשיבות רבה, כיוון שמעבר לו ניתן לצאת ממגבלות הציר ההררי של מזרעת כנף-מזרעת קוניטרה ולהתפרס לעבר דרום הרמה. כך שבפועל, המאמץ המשני האוגדתי התחיל בלחימה עם אור ראשון לפי הכוונה המקורית. מול חטיבה 4 בהובלת גדוד 39 עמד גדוד טנקים מחטיבת השריון 12 (מדיוויזיה 5) ועוד גדוד טנקים מחטיבת השריון 47 הסורית בפיקוד המח"ט, אשר תעה ביום אתמול בדרך ופנה מערבה במקום דרומה.⁴⁶ לאחר הקרב עם גדוד 39 ב-7 באוקטובר איבד הכוח הסורי כבר כ-20 כלי רק"ם אולם עדיין עמדו לרשותו כ-45 טנקים וכ-20 נגמ"שים (משתי החטיבות 12 ו-47) עם סיוע ארטילרי בהיקף גדול. גם מח"ט 12 ידע שעליו למנוע מכוחות צה"ל להשתלט על "ציר המפלים", אולם תחילת ההתקפה של חטיבה 4 עם אור ראשון הוציאה אותו מאיזון, ובשעת ה"ש" האוגדתית כבר שלט גדוד 39 על "ציר המפלים" תוך השמדת הכוחות הנוותרים של הצג"ם מחטיבה 12 הסורית.

שתי חטיבות המאמץ העיקרי לא יכלו להתחיל בהתקפה אלא בשעת ה"ש" שנקבעה - כשעתיים מאוחר יותר. קידומו של גדוד החת"ם מסוג

45 כנס איילת השחר, דברי מוסה פלד.

46 המרכז למחקרים אסטרטגיים, היסטוריה רשמית, עמ' 118.

פריסט בשורות חטיבה 205 ופריסתו איפשרו לחטיבה 9 לפתוח בהתקפה האוגדתית, ולראשונה מאז פרוץ הקרבות היא קיבלה סיוע ארטילרי. החטיבה ניצלה סיוע זה, תקפה והתגברה בקרב קשה על גדודי חטיבת הטנקים 47 (בפיקוד הרמ"ט) וכוחות מהחטיבה הממוכנת 132 הסוריות. בהגיעה עד קו נוב-אל-על. בעת הזו הורה מפקד האוגדה, בשעה 09:30, לחטיבת הטנקים 205 לעבור דרך חטיבה 9 ולהוביל, לאחר האבדות שספגה האחרונה בטנקי השרמן שלה ולאחר שלחמה כבר למעלה מ-20 שעות רצופות.⁴⁷

למועד זה עברה חטיבה 4 את "דרך המפלים" (ציר קק"ל) תוך כדי לחימה מול שרידי חטיבת השריון 47 הסורית, ומפקד האוגדה התכוון לקדמה לעמדות השולטות ממערב על ציר נחל-על - ג'וחאדר, כדי לסייע למאמץ העיקרי. טעות של זחל"ם הסמח"ט הביאה אותו אל תוך המערכים הסוריים, וטנק קצין האג"ם שאץ לחלצו נפגע; קצין האג"ם, הקמ"ן והקמב"ץ נהרגו והסמח"ט חולץ פצוע.⁴⁸

עד הצהריים הגיעה חטיבה 205 לתל א-סאקי, וחטיבה 4 הגיעה מזרחה וצפונה לתל בזק. בקרבות אלה הושמדו סופית חטיבת השריון 47 הסורית והחטיבה הממוכנת 132. עם שחרור רמת מגשימים (היישוב הישראלי היחיד שנכבש על ידי הסורים), נתפס בשבי רמ"ט חטיבה 47 הסורי יחד עם נושא כליו. לאחר חקירתו התברר לפלד לראשונה כי הוא נלחם נגד חטיבת שריון נוספת על אלו שהמודיעין מנה לפני פתיחת ההתקפה - חטיבה 47.⁴⁹ בה בעת שחררו כוחות חטיבה 205 באמצעות גדוד הסיוור האוגדתי את נצורי תל סאקי אשר שרדו התקפות ומצור סורי במשך כ-30 שעות. בסיום שלב זה חוסל למעשה המאחז של דיוויזיה 5 בדרום רמת הגולן, כשמרבית כוחות השריון שלה הושמדו.

אחרי הצהריים המשיכה האוגדה בהתקפתה צפונה לעבר ציר הנפט מצומת רפיד מערבה. בהתקדמותן, לא נתקלו חטיבה 205 וחטיבה 4 בכוחות סוריים משמעותיים עד אשר הגיעו למערכי דיוויזיית השריון 1. אז נתקלו הכוחות בכמה מערכים ומגנני נ"ט שפרסו לכיוון היאחזות הנח"ל גשור, לאבטחת אגפם הדרומי. במרחב זה גם התרכזו כוחות שנשארו מחטיבות

47 עוצבות חש"ן, עמ' 13.

48 הדר, מלחמת יום הכיפורים, עמ' 4.

49 ריאיון עם מוטי כץ.

השריון 12 ו-51.⁵⁰ בצהריים קיבלה האוגדה ידיעה מוטעית, כאילו תל ג'וחאדר (גבעת אורחה) בידי כוחותינו, אך הופתעה מקרוב מאש מתחם סורי רווי נ"ט, כנראה מחטיבה 58, ונעצרה לפני הגבעה. פלוגת הג'יפים עם פלוגת הנגמ"שים מגדוד הסיור האוגדתי תקפו את ג'וחאדר רגלית ממזרח, והסורים נסוגו ממנה, אך כוחות האוגדה לא תפסו אותה. אחר הצהריים הפתיעו טנקי אויב מהאגף כוח חרמ"ש של חטיבה 205 בגזרת תל א-סאקי, אולם תגובה תוקפנית של לוחמי החרמ"ש, בפיקוד הסמג"ד דוד כספי, הרתיעה אותם.⁵¹

טנקי אוגדה 146 במהלך הקרבות (באדיבות המחבר).

כל גזרת ההתקפה האוגדתית הייתה מכוסה באש ארטילריה סורית אשר טווחה בעיקר על צירי ההתקדמות, אל-על-רפיד ו"דרך המפלים" באמצעות טיווח תל פארס שעליו השתלט האויב בתחילת המלחמה על ידי כוחות מיחידת "חיטין" של צש"פ (צבא השחרור הפלסטיני). בנסיבות אלו מיקם

50 המרכז למחקרים אסטרטגיים, **היסטוריה רשמית**, עמ' 122.

51 דוד כספי, **כשסבא היה במלחמה**, 2013, עמ' 46.

פלד את החפ"ק האוגדתי בשטח בין שני הצירים, בלא לזוז ובלא למשוך את עיני התצפיתנים הסורים, וכך יכול היה לנהל, בשקט יחסי, את ההתקפה כשהוא רואה את מרבית הכוחות.

לאחר התארגנותה, שלח פלד את חטיבה 9 לגזרת האוגדה המרכזית. החטיבה נעה מ"דרך המפלים" לנח"ל גשור, ובראשה גדוד 278. לפנות ערב נתקל הגדוד באויב, עת נפתחה עליו אש תותחי נ"ט מטווח 1,000 מ'. מגן נ"ט סורי שהופתע בעת היערכותו פתח באש. האויב רותק באש הפלוגה המובילה בטרם הספיק לאייש את כל תותחיו, ופלוגה שנייה הסתערה מייד. בתוך 20 דקות חוסל המגן, ובו 24 תותחי נ"ט.

עד הערב הצליחו כוחות אוגדה 146 להתקדם מעבר לתל ג'וחאדר ועד לעמדות השולטות על ציר הנפט. בהתקדמותה הסתייעה האוגדה באגד הארטילרי, שהקצה לגדודים מטרות עוקבות בציר הנפט. אש זו פגעה, בין השאר, בגדוד טילי נ"ט סאגר על שריוניות בי־אר־די־אם מאגד 65 המטכ"לי הסורי שסופח לדיוויזיה 1.⁵² במהלך היום הראשון להתקפה האוגדתית הצליחה האוגדה להשמיד סופית את מרבית השריון של דיוויזיה 5 הסורית, בהם גדודי הטנקים של חטיבות החי"ר, חטיבות השריון שלה (12 ו־51), את החטיבה הממוכנת 132 וחטיבת שריון 47 המטכ"לית, להדוף את חטיבות החי"ר מעבר לקו הסגול ולנגוס מהמערך הדרומי של דיוויזיית השריון 1.

בלילה חנו כוחות האוגדה לרוחב כל הגזרה שמתל ג'וחאדר ועד "דרך המפלים", לאחר שהשמידו את מרבית כוחות האויב בדרום הרמה. ב־8 באוקטובר בערב היו הסורים בנסיגה בכל חזית האוגדה. במזרח, כוחות החי"ר של דיוויזיה 5, שמרביתם לא נפגעו כיוון שלא חדרו לעומק רמת הגולן, שבו למערכיהם שמלפני המלחמה, מעבר לקו הסגול, ונערכו כנגד התקפה צפויה של כוחות צה"ל. מערכיהם התבססו על ביצורי החי"ר והמכשולים טרום המלחמה בשילוב מערך הנ"ט הנייח (כ־150 תנ"טים וטנקים קבורים) ומרבית הארטילריה שכמעט לא נפגעה בקרבות הימים הקודמים. בצפון נערכה דיוויזיית השריון 1 על בסיס החטיבה הממוכנת 58 וחטיבת השריון 76, שאיבדו כל אחת כגדוד בקרבות 8 באוקטובר,

52 אורן, **תולדות מלחמת יום הכיפורים**, עמ' 119. מפקד גדוד זה נפל בשבי כוחותינו וסיפר כי כאשר ראה את כוחות האוגדה המתקדמים, עצר את האש של אנשיו עד אשר יגיעו לטווח 1,500 מ', אבל אז נחת על יחידתו מטח אש ארטילרית אשר השמיד חלק מהכלים, בעוד חלק אחר מתפזר לכל עבר ובתוך כך הוא איבד שליטה ביחידתו.

במתחם רצוף רווי נ"ט וטנקים ומחוזק בארטילריה, אשר מרכזו באזור תל פזרה-חושנייה.

מצפון להם נערכו חטיבת החי"ר 33 (מדיוויזיה 9) עם שרידי גדוד הטנקים שלה וחטיבת השריון 91 (טי-62) ושרידי חטיבת שריון 43, אל מול חטיבת השריון 679 מאוגדה 36 שביססה את אחיזתה מדרום וממזרח לנפח בקו סינדיאנה-דהלמייה. ואילו ממערב עדיין לחמו שרידי חטיבות השריון 12 ו-51 עם כוחות חטיבה 179/210 על ציר חושנייה-קצביה.⁵³

טנקי טי-55 סוריים פגועים לאחר קרב השריון (באדיבות ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון).

התקפת-הנגד - היום השני (9 באוקטובר) - קרב השב"ש הגדול

ליל 8-9 באוקטובר עבר על כוחות האוגדה בתדלוק, תחמוש ונוהל קרב ליום הלחימה הבא. הלילה נוצל לתיקון עשרות טנקים, והדבר איפשר לאוגדה לחדש למחרת את ההתקפה בכוח משמעותי, כ-150 טנקים. קבוצת פקודות אוגדתית נערכה לאחר חצות בציר "ציקדה 42". בקבוצה זו, לראשונה, פגשו ארבעת המח"טים של האוגדה איש את רעהו והדבר

53 המרכז למחקרים אסטרטגיים, היסטוריה רשמית, עמ' 126.

תרם רבות ליצירת שפה משותפת ותיאום ביניהם ובינם לבין מפקד האוגדה ומטהו בלחימה בימים הבאים.⁵⁴ אחרי קבוצת הפקודות נערכו כוחות האוגדה לשלב הלחימה הבא - **השמדת כוחות דיוויזיית השריון 1**, אשר כבשו את מרכז רמת הגולן ונערכו במתחם מוגן באזור רפיד-חושנייה-תל פזרה-סינדיאנה-רמתניה. במתחם זה התקבצו מרבית הכוחות מארבע חטיבות שריון, חטיבה ממוכנת ושתי חטיבות חי"ר מתוגברים בארטיילריה ורוויים בנשק נ"ט, נייד ברובו. דיוויזיית השריון 1 הסורית הכניסה לרמת הגולן כוחות הנדסה שכללו צמ"ה (ציוד מכני הנדסי) ויחידות מיקוש חפוז, והצליחו להקים ביצורים ומכשולי שדה במקומות רבים. המתחמים המבוצרים העיקריים בדרום המערך הוקמו על בסיס מתחמים גדודיים ופולגותיים של החטיבה הממוכנת 58 ושל חטיבת השריון 76 במרחב תל טלעת-חושנייה-ג'וחאדר-צומת רפיד-תל פארס.

התוכנית האוגדתית הייתה לתקוף במקביל לכל רוחב הגזרה בפריסה מרבית, על מנת להביא לידי ביטוי עוצמת אש טנקים מרבית ולנצל את כל השטח לרוחב רמת הגולן תוך כדי תנועה במרב הצירים האפשרי. כיבוש פתחת רפיד ושליטה בציר נווא-רפיד-חושנייה היו בקדימה ראשונה בכוונה לנתק את הציר הראשי של דיוויזיה 1 הסורית ולמנוע את תגבורה או את נסיגתה מזרחה. החטיבות נערכו להתקפה צפונה, לפי הסדר, ממערב למזרח כאשר חטיבה 9 המערבית ביותר וכוחותיה הגיעו עד ציר קק"ל, חטיבה 4 במרכז וחטיבה 205 במזרח מג'וחאדר ועד לקו הסגול. חטיבה 670 נועדה להתקדם בעקבות שלוש החטיבות התוקפות, לטהר את השטח הכבוש ולאבטח את אגף האוגדה מזרחה. בשלב זה נע גדוד הסיור האוגדתי בדירוג מאחורי חטיבה 205 (אולם תחת פיקודה) והיווה מעין עתודה אוגדתית.

עם שחר החלה ההתקפה, כאשר חטיבה 205 במזרח כבשה סופית את תל ג'וחאדר תוך כדי השמדת המוצב הפלוגתי הסורי שהיה ערוך עליו והתחילה בתקיפת תל פארס - תוואי השטח השולט על כל גזרת דרום רמת הגולן - במגמה לכבוש את פתחת ציר נווא-רפיד בכניסתו לשטח שבידי ישראל. התקפה זו יצרה איום על ציר התחזוקה העיקרי של דיוויזיה 1 הסורית, אשר לחמה בעקשנות לשמור אותו פתוח והחלה בהסגת כוחותיה עליו, מזרחה, בעיקר את שאריות חטיבת השריון 51 ומרבית חטיבת השריון

54 תא"ל יום־טוב תמיר, "קרב השריון הגדול ברמת הגולן - קבוצת דיון", **שריון 45**, יוני 2014.

76. מגמה זו של האויב יצרה כינוס גדול של טנקים ורק"ם על ציר קצביה-חושנייה-רפיד אשר מגמתם דרום-מזרח. שתי החטיבות האחרות של אוגדה 146, בלחצן צפונה נתקלו בריכוזי רק"ם, ארטילריה ונ"ט עצומים שהיו נחושים לפרוץ מזרחה ולחזור לסוריה. באזור זה התרחש קרב שריון בשריון גדול שלחמו בו למעלה מ-150 טנקים ישראלים מול כ-200 טנקים סוריים, 200 משגרי נ"ט ועוד עשרות רבות של קני ארטילריה. בקרב זה נטלו חלק גם אגד הארטילריה האוגדתי ומטוסי חיל האוויר.

חטיבה 205 פתחה את ההתקפה בשעה 05:00 בהשלמת כיבוש תל ג'וחאדר ובכיתור תל קוליע מצפון לו. במהלך זה נכבש שטח המפתח הגזרתי וכך נחסמה האפשרות האחרונה של כוחות דיוויזיה 1 לסגת מזרחה תוך ניתוק כל הנתיבים בפתחת רפיד. החטיבה הממוכנת 58 איבדה את כל השטחים השולטים שבהם נערכה (תל טלעת, תל ג'וחאדר, צומת רפיד) וחדלה להתקיים כמסגרת לוחמת; אולם חטיבת השריון 76, שראתה את דרך הנסיגה שלה מזרחה נחסמת, החלה תוקפת את 12 הטנקים בחוד של חטיבה 205 (האחרים עדיין לא חברו למח"ט) ממערב באמצעות עשרות רבות של טנקים ונגמ"שי בִּי־אֶם־פִּי־1 (החמושים במשגרי נ"ט). לזמן מה היה נדמה שחטיבה 205 לא תעמוד בלחץ, ומפקד האוגדה הורה לחטיבות 4 ו-9 לשלוח אליה תגבורות, אולם תוך ריכוז כל כוחות החטיבה החל בשעה 10:00 יחד עם הגדס"ר האוגדתי הצליחה חטיבה 205 להחזיק מעמד ולהשמיד יותר ויותר רק"ם סורי.⁵⁵ פלד ביטל את פקודת התגבורת מחטיבה 9 וניצל את המצב. כאשר כוחותינו בעמדות שולטות והאויב בשטחים נחותים ובצירים ברורים, ביקש וקיבל סיוע אווירי התקפי אשר השמיד באותו יום, יחד עם השריון, עשרות רבות של טנקים ורק"ם סורי.

אחר הצהריים החליט מח"ט 205 לכבוש מחדש את תל פארס, שנכבש על ידי הסורים ושימש אותם לתצפיות ובקרת אש הארטילריה בקרב. כוח מהגדס"ר שכלל טנק וארבעה נגמ"שים עם פלוגת הגיפיים החטיבתית התארגן לביצוע, אשר הוכרע לבסוף בפעולה רגלית שחיסלה טנק פִּי־טִי־76 סורי ששלט על כביש הגישה לפסגת התל באמצעות רימוני יד. האזור נשלט על ידי כוחות יחידת "חטיין" של הצש"פ וגדוד הסיור הדיוויזיוני הסורי והיה מצויד בטנקי פִּי־טִי־76 ונגמ"שי בִּי־טִי־אֶר־50. כוחות אלו הושמדו כליל ביום זה.⁵⁶

55 פלד, **איש צבא**, עמ' 172.

56 עמוס קלרמן, **כיבוש תל פארס, 9 אוקטובר 1973**: <http://www.youtube.com/watch?v=gqx4jwQ03vA>, יוגוט 2013.

במקביל תקפה חטיבה 4 במרכז הגזרה, חצתה את ציר רפיד-חושנייה אשר רחש רכב ורק"ם סורי בתנועה מזרחה. בשעה 10:00 כבר היו ערוכים טנקי החטיבה לשליטה על ציר רפיד-קוניטרה תוך השמדת כוחות שריון סוריים (כנראה מהחטיבות 33 ו-58) אשר היו בתנועה מצפון לדרום בין ציר הכביש לציר המערכת. בקרבות אלו הושמדו עשרות טנקים סוריים ורק"ם אחר.⁵⁷

חטיבה 9, לאחר שטיהרה את השטח באזור נח"ל גשור ו"ציר המפלים", פנתה לכיוון צפון-מזרח לעבר חושנייה. עם מעבר ציר הנפט נתקלה באש ממתחם גדודי של חטיבה 58 הסורית, אשר היה ממוקם באיזור תל טלעת (היישוב קשת של היום) והגבעות שמדרום לחושנייה. היה זה חלק מהמתחם החטיבתי אשר היה מבוצר וממוכשל עם מוקשים שזרעו הסורים ביממה האחרונה. ניסיון ראשון של התקפה תוך כדי תנועה נכשל, ומג"ד 377 נפצע בעלות הטנק שלו על מוקש. החטיבה התארגנה, ערכה את שני הגדודים שלה, 278 ו-377, לתקיפת מתחם האויב מדרום-מערב ומדרום, משום שהיה ערוך, בעיקר מערבה, וכך הותקף המימד הצר שלו. פלד שלח את סגנו רותם להיות נוכח בהתקפה זו ודאג לריכוז ארטילריה וסיוע אווירי אשר הונחת בשעה 16:00 לערך. בחיפוי ארטילרי ואווירי זה תקפה חטיבה 9 בשעה 16:30 והצליחה למוטט את מערכי החטיבה הממוכנת 58 הסורית בגזרתה. תוך ניצול הצלחה היא המשיכה בתנועה מהירה צפונה בשדרת טנקים אשר חלפה בכביש דרך הכפר חושנייה והגיעה עד תל פזרה והציר העיקרי של רמת הגולן, רפיד-קוניטרה, תוך שליטה עליו ממערב.⁵⁸ תנועה זו הכניסה את 18 הטנקים שנשארו לחטיבה אל בין כוחות השריון של דיוויזיה 1 הסורית שחתרו לסגת מזרחה, והחלו קרבות מטווחים קצרים ביותר תוך כדי השמדת עשרות כלי רכב ורק"ם סוריים. הלחימה המשיכה עד רדת החשכה, עת התרכזה החטיבה כ-2 ק"מ ממערב לתל פארס לחניוני לילה לצורך תיקון הטנקים, תדלוק ותחמוש ומנוחה.

ביום זה תפסה החטיבה הממוכנת 670 מחדש את מוצבי כוחות צה"ל לאורך הקו הסגול אשר פונו בתחילת המלחמה, ובמיוחד נערכה במוצבים השולטים על הדרך הרומית בדרום הגזרה, אחד מצירי הפריצה הראשונים של דיוויזיה 5 בתחילת המלחמה - המוצבים 116,117 ותל סאקי - תוך אבטחת אגפה המזרחי של האוגדה.

קרב 9 באוקטובר היה קרב שריון בשריון מובהק, שבו לחמו דיוויזיית השריון הסורית 1 אל מול אוגדה 146. ביום זה באו לידי ביטוי סגולותיו

57 **עוצבות חש"ן**, עמ' 39.

58 שם, עמ' 16.

התרומיות של לוחם השריון הישראלי, אשר על אף שהיה נחות מבחינת מספר הטנקים ואיכותם (שרמן ושוט מטאור מול טנקי טי-55 ו-טי-62) ביחסי כוחות ארטילריים של 1:4, וחסר לגמרי אמצעי נ"ט, הצליח ביום קרב מנוהל היטב להשמיד דיוויזיית שריון סורית. הישג זה נבע מקריאת קרב נכונה וטקטיקה נבונה, אשר כללה חסימת פתחת רפיד על ידי חטיבה 205 וניתוק ציר התחזוקה העיקרי של האויב יחד עם איגוף מערבי וצפוני של חטיבה 9, אשר הובילה לעומק הטקטי תוך השתלטות על תל פזרה, מושבה של מפקדת הדיוויזיה הסורית. הכוחות הסוריים שנלכדו בתווך חוסלו ברובם על ידי תותחנות טנקים מדויקת, שלוותה באש ארטילרית ותקיפות אוויריות. הדיוויזיה הסורית, על שלוש חטיבותיה, הארטילריה וגדודי הסיור וההנדסה ועוד חטיבת השריון 51 מדיוויזיה 9, לא שוקמו במהלך מלחמת יום הכיפורים, ואף אחת מחטיבות אלו לא נטלה יותר חלק בלחימה נגד כוחות צה"ל.⁵⁹

בהאזנה לרשתות הקשר של האויב נקלטו דיווחי המח"טים הסורים אשר הודיעו על חיסול עוצבותיהם זו אחר זו.⁶⁰ בסוף יום לחימה זה נותרו לשלוש חטיבות השריון הסוריות 51, 43 ו-12, יחדיו 12 טנקים, ולדיוויזיה 1 כולה - 20.⁶¹

להישגי היום הזה הייתה משמעות רבה גם ברמה האסטרטגית. השמדת מרבית השריון הסורי בשדה הקרב (ותקיפות חיל האוויר על דמשק) יצרו אצל הסובייטים תמונת מצב שלפיה האירועים בסוריה מתגלגלים לקראת אסון. באותו ערב, לאחר דיווחי הנספחות הצבאית הרוסית בדמשק, החל לחץ סובייטי על מצרים לחדש את המתקפה על מנת לסייע לסוריה, שישראל רוצה להוציא אותה מהמערכה. ברור היה לסובייטים שככל שכוחות סוריה מובסים ברמת הגולן, הופך עניינם למנוע את התמוטטותם המוחלטת לשיקול מכריע במהלכיהם. ואכן ב-10 באוקטובר החלה רכבת אווירית סובייטית לספק סיוע מקיף לסוריה (ולמחרת אף למצרים). כך נפתח שלב חדש בהתמודדות האמריקאית-סובייטית באזור.⁶²

59 יש לציין שגם חטיבת השריון 12 הסורית הושמדה ביום זה על ידי חטיבה 179 מאוגדה 210, אשר תקפה על ציר קצביה מערבה לעבר חושנייה, וחלקים מחטיבות השריון 91 ו-33 הושמדו בקרבות עם חטיבה 679 בצפון.

60 גולן, **מלחמה ביום הכיפורים**, עמ' 582.

61 המרכז למחקרים אסטרטגיים, **היסטוריה רשמית**, עמ' 128.

62 ישי קורדובה, **מדיניות ארה"ב במלחמת יום הכיפורים**, מערכות, 1987, עמ' 57.

התקפת־הנגד - היום השלישי (10 באוקטובר) - השלמת השמדת הסורים במרכז הגולן, טיהור השטח וניסיונות לניצול ההצלחה מעבר לקו הסגול - החזרת המצב לקדמותו

הרמטכ"ל סיכם עם אלוף פיקוד הצפון שהכוחות ינוחו בליל 9-10 באוקטובר ויתארגנו. הכוונה הייתה להשתלט ב־10 בחודש, היום השלישי ללחימה האוגדתית, על קו המוצבים הסוריים הקדמי שמלפני המלחמה, כדי ללחוץ על הסורים בכך שיראו כי כוחות צה"ל מוסיפים להתקדם, וכן להתארגן לקראת הבקעה ומעבר למתקפה כעבור 36 שעות.⁶⁴ הפיקוד תכנן במסגרת זו לכבוש למחרת בעיקר את כל רכס שעאף סינדיאן-עכשה, מוצבי הקו לפני המלחמה, ולאחר מכן את תל כודנה.

הרמטכ"ל טס לפיקוד הצפון על מנת להתרשם מההישג ולהנחות לגבי ההמשך. הערכת המצב שלו הושפעה רבות מתפקידו כאלוף פיקוד הצפון במלחמת ששת הימים, עת "פיספס", לדעתו, את עיתוי השבירה של הצבא הסורי בכמה שעות ולכן אבדו הזדמנויות. על כן הורה "לחפש חורים" במערכים הסוריים ולכבוש לפחות את קו המוצבים הקדמי שלהם לאורך כל חזית רמת הגולן, אוגדה 36 בצפון, 210 במרכז ו־146 בדרום (ממוצב 111 דרומה).⁶⁵

היה זה, כאמור, היום השלישי ללחימה האוגדתית (הרביעי עבור החטיבות 4 ו־9), החיילים הגיעו לאפיסת כוחות ממחסור בשינה, והיחידות איבדו חלק ניכר מעוצמתן הלוחמת (בעיקר במספרי הטנקים הכשירים שברשותן), האוגדה עמדה בקרבה מסוכנת לנקודת המיצוי של יכולותיה, ורק מנהיגותו של פלד, מפקד האוגדה, גרמה ליחידותיה להמשיך ודחפה את הלוחמים קדימה. יחד עם זאת, האוגדות 36 ו־210 הודיעו במרווחי זמן שונים לפיקוד שהן אינן מסוגלות לתקוף ב־10 בחודש מעבר לקו הסגול. כך יצא שאוגדה 146 הייתה היחידה שביצעה פקודה זו של אלוף הפיקוד והרמטכ"ל.⁶⁶

בפני האוגדה עמדה בעיה כפולה: הפיכת אגף האוגדה לחזית (שינוי של 90 מעלות) ו"מישוש" המערכים הסוריים, בלשונו של הרמטכ"ל, אשר איושם במסגרת הטרומ־מלחמתית הצריכה לכאורה הבקעה סדורה, ולא ניצול הצלחה.

64 שם, עמ' 617.

65 שם, עמ' 655.

66 שם, עמ' 656.

ניצול הצלחה הוא מרכיב בקרב התקדמות ורדיפה, שנועד להמשיך בלחץ על האויב אשר ספג מהלומה והחל לסגת, מבלי לאפשר לו להיערך מחדש. כוונתו של פלד הייתה לבדוק האם אכן הצליחו הסורים להיערך מחדש במערכיהם המקוריים או שמא עדיין אפשר להמשיך ולהודפס מזרחה. יחד עם זאת, הבקעה סדורה דרשה הכנות של יממה לפחות ולכן לא ניתן היה לבצעה ב-10 באוקטובר. הפעולה היחידה שאפשר היה לבצע הייתה תקיפת קו המוצבים הקדמי הסורי כדי לקבוע את יציבות המערכים וליצור רושם של המשך מתקפת צה"ל.

גם ביום זה החלה ההתקפה עם שחר, כאשר חטיבה 9 כבשה מחדש את השטחים השולטים של חושנייה, הכפר והמחנה ותל פזרה, שנשאר בהם אויב מועט בלבד. אולם מייד עם כיבוש התל, תקפו הסורים נגד וכבשוהו מחדש. בשעה 10:00 שוב תקפה החטיבה וכבשה את תל פזרה, ומאותה עת שלטה החטיבה על קטע הציר רפיד-קוניטרה בגזרתה ובכלל זה על צומת כודנה.

אחר הצהריים הורה מפקד האוגדה לחטיבה 9 לנסות ולכבוש את הכפר כודנה, והקצה לה לצורך כך כתגבורת את גדוד ההנדסה האוגדתי עם שישה זחל"מים. באותה עת כללה החטיבה 15 טנקים בלבד. עם תחילת ההתקפה בהובלת גדוד 278 התברר שהאויב ערוך היטב במערכי כודנה, וכאשר החלו טנקים להיפגע הורה מפקד האוגדה להפסיק את ההתקפה.⁶⁷

חטיבה 205, אשר תל פארס היה כבר בידיה, כבשה את כל מרחב צומת רפיד ופתחת הציר נווא-רפיד ובכלל זה תל אל-מהיר ותל אל-אצבח, עברה את הקו הסגול וכבשה מוצב סורי ממזרח לו. התקפתה בוצעה לרוחב כל הגזרה מציר הנפט ומערבה לצומת רפיד. התקפה זו הכניסה אותה לשטח השמדה של מערכי דיוויזיה 9 מלפני המלחמה, אשר אוישו מחדש בחיילי חטיבת החי"ר 33 והיו מוגנים בחזיתם על ידי שדות מוקשים לעומק. כל אותו יום עמדו לוחמי חטיבה 205 תחת הפגזה ארטילרית סורית בחזית מערכיהם, והיה ברור שעם 23 הטנקים שעמדו לרשותם בתחילת היום לא ניתן להשיג יותר בלא הבקעה מתוכננת היטב, ודאי לא לכבוש את תל כודנה, כשאיפת הפיקוד. עם רדת הערב הוחזרו כל חיילי החטיבה שעברו את הקו הסגול מזרחה להתארגנות בשטח ישראל. הרגשת המח"ט הייתה של כישלון על אף שהוא עשה את המיטב עם האמצעים הדלים שעמדו לרשותו,

67 עוצבות חש"ן, עמ' 17.

והמטרה - "מישוש" המערכים הסוריים - הושגה.⁶⁸

אולם מפקד דיוויזיית השריון 1, המובס, עקיד תופיק א־ג'והאני, הודיע למפקדיו שהחל מרד בקרב חייליו (ששרדו מיום אתמול) וביקש "אש על כוחותינו"; דהיינו שהארטילריה הסורית תפגיז את חייליו המורדים, ונענה בחיוב. בבוקר אותו יום נותר בדיוויזיה טנק אחד בלבד אשר הצליח לחזור לסוריה מכל כוחותיה שחדרו לרמת הגולן ב־7 באוקטובר.⁶⁹

חטיבה 4 כבשה בהסתערות את חלקו הדרומי של רכס שעאף-סינדיאן באמצעות גדוד 61. רכס חשוב זה, עליו היו ממוקמים מוצבי הביטחון השוטף של צה"ל עד ליום פרוץ המלחמה, נכבש ביממה הראשונה על ידי כוחות מחטיבת החי"ר 33 של דיוויזיה 9. אולם ברגע שראו את אשר התרחש לכוחות דיוויזיה 1, ואת נחישות ההסתערות של טנקי חטיבה 4, הם עזבו שטח חיוני זה ונסוגו מזרחה למערכיהם שלפני המלחמה. גדוד 39 ניצל הצלחה זו, המשיך צפונה וכבש בחיפוי עשן את תל עכשה אשר גם ממנו נסוגו הסורים.⁷⁰ גדוד 95 שהצטרף אליהם ביסס את שליטת החטיבה על פתחת רפיד מצפון. חטיבה 4 נערכה בסוף היום על ציר כודנה ושלטה על ציר הגולן העיקרי רפיד-קוניטרה, ממזרח. תוך כדי מהלך זה המשיכו טנקי החטיבה להשמיד רק"ם ורכב סורי הנסוגים מזרחה. עם רדת החשיכה הגיע גדוד חרמ"ש מחטיבה 9 להחליף את הטנקים ולתפוס את מוצבי הקו הסגול שננטשו בתחילת המערכה ובהם מוצב 111. טנקי חטיבה 4 ירדו לחניוני לילה.

חטיבה 670 תקפה גם היא באותו יום את מוצב צידא בתוך השטח הסורי. הכוח המבצע היה גדוד 83 עם שישה טנקים שנאספו על ידי החטיבה בדרך התקדמותה. הכוח כבש חלקית את המוצב; אחר כך, עם היפגעות מספר טנקים וכלי רק"ם, הוחלט להחזיר את הכוח לשטח ישראל. לסורים נגרמה מבוכה רבה, ומח"ט החי"ר 61 הודיע למפקד דיוויזיה 5 שכוחות צה"ל כבשו את מוצב צידא מדרום לציר הנפט וביקש לרכז עליו אש. הסורים אכן ריכזו על המוצב אש ארטילרית והורידו עליו גם רביעיית מטוסים והרסו אותו עד היסוד.⁷¹

68 פלד, עמ' 176.

69 המרכז למחקרים אסטרטגיים, **היסטוריה רשמית**, עמ' 130.

70 **עוצבות חש"ן**, עמ' 40.

71 שם, עמ' 72.

התמונה שהצטיירה אצל מפקד דיוויזיה 5 הייתה שצה"ל עומד לפרוץ את מערכיו; בשל כך הוא הורה לכל קנה ארטילרי שהיה ברשותו לירות על כל מטרה או ריכוז רכב של צה"ל בדרום רמת הגולן, וכן ביקש סיוע אווירי לתקיפה. מירי אינטנסיבי זה שנמשך כ-20 דקות ומתקיפת המטוסים נפגע גדוד המכמ"ת 120 מ"מ שנע עם חטיבה 670. עקב כך שבעה מאנשיו נהרגו ו-21 נפצעו. באזור אל-על נפגע ריכוז אגד התחזוקה האוגדתי מההפגזה הקשה שנהרגו בה ארבעה חיילים מגדוד ההספקה ו-17 חיילים מגדוד הרפואה האוגדתי. בהפגזה זו נפצעו כ-70 חיילים.⁷²

באותו יום שהה הרמטכ"ל כמה שעות במפקדת הפיקוד בצפת. בעת שהותו שם שוחח באלחוט פעמיים עם פלד, על מנת לברר את מידת יציבותם של מערכי ההגנה הסוריים ומצבה הכללי של האוגדה.⁷³ מפעילותה של אוגדה 146 באותו יום (האוגדה היחידה שתקפה) הבין הרמטכ"ל שהמצב בכל דרום רמת הגולן חזר לקדמותו כמלפני המלחמה, אולם כוחות החי"ר הסוריים יחד עם מערך הנ"ט שלהם ומרבית הארטילריה חזרו למערכיהם שלפני המלחמה, הם ערוכים בהם היטב והתגברות עליהם מחייבת התקפה מסודרת הכוללת שלב של הבקעה. אוגדה 146, אף על פי שתקפה עם פחות מ-100 טנקים, נתנה את התשובה שהרמטכ"ל חיפש; היא "מיששה" את המערכים הסוריים, והתברר שלא ניתן לבצע ניצול הצלחה ויש להיערך להבקעה שיטתית.

לסיכום התקפת-הנגד הפיקודית ברמת הגולן, אשר המאמץ העיקרי שלה היה אוגדה 146, ניתן לומר שבתוך 72 שעות נכבש מחדש כל השטח בדרום הרמה שאליו פרצו הסורים במהלך 7 באוקטובר. בפרק זמן זה, במהלך התקפתה של אוגדה 146, הושמדו שתי חטיבות שריון סוריות שלמות, 47 ו-76, שתי חטיבות ממוכנות סוריות, 132 ו-58, וחלקים מחטיבות השריון 91 ו-51 (חלקים אחרים שלהן הושמדו בנסיונותיהם לתקוף את כוחות חטיבה 679 מדרום לתל שיפון). בנוסף על כך הושמדה מרבית הארטילריה של החטיבות הללו ושל דיוויזיית השריון 1 וכן יחידות הנ"ט, הסיור וההנדסה של דיוויזיה 1 ואלו שבאו לתגברה. ב-10 בחודש נספרו בגזרת האוגדה למעלה מ-300 טנקים סוריים, חלקם ננטשו במצב שמיש לחלוטין וכמספר הזה נגמ"שים ותותחים.⁷⁴

72 נדב, **חיל הרפואה במלחמת יום הכיפורים**, עמ' 256.

73 גולן **מלחמה ביום הכיפורים**, עמ' 657.

74 גם חטיבות הטנקים 43 ו-12 הושמדו בקרבות אלו. הראשונה גדוד על ידי מאיר זמיר מחטיבה 7, גדוד על ידי חטיבה 679 וגדוד במעבר הגבול. השנייה הושמדה על ידי חטיבה 179 על ציר קצביה-חושנייה.

הישגיה של אוגדה 146 עשויים להשכיח את המצב שבו היא התחילה את התקפתה. הערכתה של ההתקפה חייבת להביא בחשבון את הלחצים הסוריים הכבדים ב-7 באוקטובר, את חתירתו של מפקד האוגדה לנקוט התקפת-נגד, ולא היערכות לבלימת השטף הסורי, ואת מהירות כניסתה של אוגדה 146 לפעולה, בחלקה עם כוחות אורגניים ובחלקה עם חטיבות שכבר נמצאו בלחימה כמעט יממה.

בתוך שתי יממות השיגה אוגדה 146 את משימתה העיקרית - הסרת האיום הסורי על שטחי המפתח של מורדות הרמה ופתחת אל-על וכיבוש פתחת רפיד. במהלכה אילצה את דיוויזיית השריון 1 שאיימה על נפח להיכנס לקרב שריון בשריון שבמהלכו היא הושמדה על אף שנהנתה מעליונות בכמות הטנקים (פי שניים) ובאיכותם, בארטילריה (פי ארבעה) ובני"ט באופן מוחלט.

ריכוז המאמץ להשגת משימת האוגדה בא לידי ביטוי באופן מובהק בקיום מאמץ עיקרי ומאמץ משני, ששניהם יכולים היו בהמשך לסייע אהדדי והתמקדו לבסוף באופן קונצנטרי אל היעד העיקרי - פתחת רפיד.

בתחום שיתוף הפעולה הבין-חילי והבין-זרועי יש להעלות על נס את השימוש בארטילריה, שנעה עם הכוחות וסיפקה להם סיוע אש בכל קרב מהרגע הראשון והפעלת האש על תוואי שטח חשובים כמו השמדת גדוד ני"ט 65 על ציר הנפט, ולבסוף שיתוף האש בקרב השריון בשריון האוגדתי לשם השמדת דיוויזיה 1, הן באמצעות ארטילריה והן באמצעות חיל האוויר.

כאשר הוטלה לחזית הצפון, תרמה אוגדה 146 בתוספת סד"כ הטנקים, הארטילריה והתחזוקה שהביאה, אך בעיקר בתוספת מפקדה טקטית-אופרטיבית - מפקדת אוגדה - לגזרה הדרומית של רמת הגולן. אוגדה 146 תרמה רבות בנושא זה; היא ליכדה את הכוחות, פקדה עליהם באמצעות חפ"ק המפקד וחפ"ק הסגן, הכניסה סדר בתחום הטיפול בנפגעים על ידי יצירת תמונת המצב, וניכר כי סוף סוף נלחמים והתמונה מסביב ברורה. העדות הטובה ביותר באה לידי ביטוי בתחושתו של סרן בנימין שילה, קמ"ן גדוד 377 מחטיבה 9: "בליל 8-9 קיבלנו **לראשונה** תמונה כללית על מה שקרה בגזרה. שמענו על אוגדה למעלה ברמה וידענו **מי המפקד עלינו**. הייתה תחנת איסוף נפגעים מסודרת במחנה אל-על והפצועים שלנו פונו לשם. כבר נסתדרו הדברים: ידעת לאן לנסוע, לאן ללכת, למי לפנות".⁷⁵

75 רס"ן אלכסנדר, "ארבעה ימים, ארבעה קרבות", **מערכות** 234-235, פברואר 1974.